

ULTRAMONTANISMUS
ÉS
NEMZETI ÁLLAM.

IRTA
FEBRONIUS.

BUDAPEST.
GRILL KÁROLY CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

1891.

Tartalom.

	Lap
I. Fejezet. Új harcz előtt	5
II. Fejezet. Felekezeti szellem és nemzeti érdek.	10
III. Fejezet. A conflictus	26
IV. Fejezet. Vörös és fekete radicalismus	42
V. Fejezet. Katholikus autonomia	52
VI. Fejezet. Egyház-politika.	66
VII. Fejezet. Katholikus párt és parlament	76
Utolsó fejezet. Nemzeti állam és polgári házasság	93

I. FEJEZET.

Uj harcز előtt.

Az elkeresztelési küzdelem még véget sem ért, már is uj harcز előtt állunk. Még ebben sem történt békekötés, a modus vivendi még nincs feltalálva, s már is uj küzdelemre hí a harezi trombita.

A december 18-dikán tartott főrendiházi ülésben a főpapság, mint előre volt látható, nem ment ütközetbe. A legfőbb hatalom letiltotta. Rampolla bibornok levelei (bár közzétételük a kiegyezést nagyon megnehezítette) mégis mutatják, hogy Róma merev non possumusa néha hajlik. Meghajlitja a bölcsesség és okosság.

A pápa (a decretumokban) bár az eddigieket visszautasította, keresi a lehetséges modus vivendit. Talán megtalálja, s kívánatos, sőt másként nem is lehetséges, hogy a magyar állam tekintélyének sérelme nélkül találja meg.

Különben a kormánynak azonnal törvényjavaslatot kellene beadnia, egyelőre a vegyes házasságok s utóbb általában a házasságok és születések polgári anyakönyvezése iránt.

Ez is megoldás, sőt a leghelyesebb megoldás. Az elkeresztelések czimén a küzdelem tehát ez esetben sem ujlhat meg.

De ekkor sem lesz béke.

Az 1868. 53. t.-czikk reviziójának és a kath. autonómiának zászlaja alatt szervezkedő mozgalom a harcزok uj korszakát nyitja meg.

A harcز tervezői és vezetői várják, hogy a főpapság a

mozgalom élére álljon, s hogy a harc az állam és az egyház közt nyíltta és szervezetté, a szakadás teljessé legyen.

Akik ezt várják, természetesen nem komoly tényezői a magyar politikának, hanem a botrány-keresők és botrány-csinálók. És nem a magyar állam érdekeit tartják szemük előtt, hanem vak ösztönük hajtja őket. Akiknek mindegy, vajjon politikai, vagy társadalmi, katonai, vagy vallási kérdés vet-e üszköt a közvéleménybe. Ők csak azt akarják, hogy tűz legyen, csekély égés, vagy tüzvész, csak lángot vessen, hogy azután gyönyörködhessenek, mint a pyromaniacuskok, s politikai orgiáikban körültánczolhassák azt, mint vad indiánok.

Hiresztelik is a sajtóban, s a nyilvánosság minden eszköze által, hogy a mozgalom nemcsak el nem csillapszik, hanem nagyobb méreteket fog ölteni; sőt alakot változtatva indul a lejtőnek. — Vajjon hová és hol áll meg?

Az elkeresztelések kérdése szinte túl van már haladva. E hazug ürügygel nem lehet megmozdítani a katolikusokat. Még a revisió sem elég hatalmas jelszó arra, hogy a katolikus egyház világi híveit a harci zászló alá lehessen toborozni.

Közbe jött a katolikus autonómia kérdése, s a botrányrendezők ettől kölcsönzik legújabb jelszavukat, melyről azt hiszik, hogy végig fog vibrálni a katolikus híveken. Hogy láng lesz belőle, mely gyújt. Hogy harcziáltás lesz, mely magával ragad.

Nyolcz millió elnyomott katolikus felszabadítása a jelszó. A magyar nemzet felének megmentése a szolgaságból, — ez a riadó.

Minden más vallásfelekezetnek van szabadsága — mondják — csak a katolikusoknak nincs. Protestáns, görög-keleti szabad, független ember, csak a katolikus pária. S ki teszi azzá? A kormány, mely a katolikus egyház szervezetét saját céljaira használja föl. A kormány, mely kinevezi és — egy parlamenti hecckaplán szavai szerint — korteseszközzé alázza a püspököket.

A kormány, mely saját pártérdekeit állami érdekek gyanánt viszi be az egyház igazgatásába. A kormány, mely a corruptio fekélyét oltja be az egyház organismusába is, miután beoltotta az államéba. A kormány, mely, midőn tönkre teszi az államot, tönkre akarja tenni az egyházat is.

E szégyenletes helyzetből kell megszabadítani a katolikuskokat, vagy öt millió horvátot, tótot stb. s több mint három millió magyart. A vallási és politikai szabadság O'Connell-jei e szabadságharczra készítik elő zászlóikat és fegyvereiket.

Vallási és politikai szabadságot együtt emlitenek, már előre fölfödve ekkép valódi céljukat. A katolikus egyház segítségével kell — ugymond — felszabadítani a szintén elnyomott, tönkretett magyar társadalmat. A katolikus egyházból kell regenerálni Magyarországot.

Ha sikerülni fog több mint nyolcz millió katolikust mozgósítani a kormány ellen, az áradat el fogja ezt sodorni. A katolikusok felszabadítására tehát következni fog az ország felszabadítása. Ettől a kormánytól ugyanis, mely (ők mondják) semmi más, mint a Tisza-kormány folytatása, nem lehet parlamenti és választási eszközök segítségével megszabadulni.

A küzdelmet tehát át kell játszani a politikai térről a vallási térre. A politikai harcznak vallásháboruvá kell átalakulnia. A corrupt, tönkre tett parlamenti önkormányzatot a regeneráló vallási önkormányzat által kell sarkaiból kiemelni.

Ezért kell a mozgalmat kiterjeszteni az egész országra. Monstre-népgyűléseket, százezrek fölvonulásait helyezik kilátásba, mint százezreket vonultatott föl O'Connell, az ir katolikusok szabadságharczának idején.

Komoly férfit meg nem ijeszthetnek a politikai Orlando Furiosók, habár barát ruhát öltve, szörkötéllal derekukon jelennek meg, vagy bőszt dervisek gyanant tánczolnak. A politikai Barnum-ság és Bum-Bum-tábornokság egyszerűen nevetséges. Hazug ürügyökből sohasem lesz igazság. A nevetségesből nem

lesz komoly méltóság soha. A magyar nemzetet nem lehet a plébánosok és kolostorok udvaraira terelni, hogy ott történjék a gyülekezés a kormány elleni háborúra.

Senki, még az ellenzéki katolikusok sem hiszik el, hogy elnyomja őket a Szapáry-kormány. Az összes közvélemény, valláskülönbség nélkül, tiltakozik azon meggyalázó vád ellen, hogy az episcopatus a kormány kortes-hada. Az egész nemzet, pártkülönbség nélkül, nagy és jogos várakozással van eltelve a Szapáry-cabinet iránt. Leszámitva néhány fanaticust, az ország e kormánytól várja a haza gazdasági, culturalis és nemzeti föllendülését.

Egészen bizonyos tehát, hogy a katolikusok millióit nem lehet templomi zászlók, káplánok és sekrestyések vezetése alatt, a kormány ellen fölvonultatni. A tervezett mozgalom ekkép politikai czélját el nem éri.

De ha a kellő gátak idejében föl nem emeltetnek, igenis elérhet az egyéb czélt: a felekezetek küzdelmének, viszáljainak állandósítását. A partjain tultörő vallási mozgalom elboríthatja a magyar politika alacsonyabb fekvésű területeit.

Új ártér képződhetik iti, hol a magyar állami és nemzeti érdekeket el fogja nyomni az obscurantismus nádas, agyon fogja ütni a felekezeti szellem vizi buzogánya, el fogja temetni az ártatlanság színében viruló vizi lilomokat hordozó piszkos sárdagvány, hol azután egyház- és hazamentésről fognak élesen csiripelni a lármás, politikai nádi verebek.

És még egy eredmény érhető el. Az, hogy midőn a főpapság végre is kénytelen lesz szembeszállni a mozgalommal (és kénytelen lesz, mert az egyház érdeke hosszú vonalon azonos az államéval), akkor ez is ki leend téve a legvakmerőbb izgatás hatásainak. Akkor fogják azután igazán és hetykén, de mindig alaptalanul kiáltozni a heczcz-káplánok, hogy a főpapság csak satellese a kormánynak; hogy a püspök-süveg nem

egyéb, mint kertes-kalap. Az egyházi javadalom nem egyéb, mint kertes-jutalom.

A püspökök az elkeresztelési kérdésben, mint majd kifejtem, gyanús, kétértelmű magatartást követtek. Hogy a főrendiház tárgyalásán nem léptek nyíltan föl a kormány ellen, nem nekik, nem eszélyességük és megfontoltságuknak tulajdonítandó. Említettem, hogy felsőbb hatalomnak. De mily eljárást fognak követni az új mozgalommal szemben?

Mielőtt e kérdésre rátérnék, több fejezetben el kell mondanom egyet-mást, ami az egyházpolitikai helyzetet megvilágítja.

II. FEJEZET.

Felekezeti szellem és nemzeti érdek.

Az elkeresztelések ügye volt a legsilányabb ürügy, a mely miatt a felekezetek békéjét megzavarták.

Az egyház és állam közt nagy küzdelmek vivattak a történelem különböző korszakában.

E küzdelmekbe belevillámlottak az emberiség éshaladás legnagyobb kérdései. Problemák, melyek a középkortól számítva, még ma sincsenek megoldva, még ott vibrálnak az emberiség lelkében. Vagy csak pihennek, hogy újra felgyujtsák a szenvedélyek tüzeit.

A jelen század is tele volt az egyház elleni küzdelmekkel. De mi nagy indokok rejlettek e küzdelmek mögött!

Napoleon le akarta igazni a pápaságot. Francziává akarta tenni a catholicismust, parancsolni akart a tiarának.

Németország állami egységét védte az ultramontanizmus ellen. A protestáns Észak küzdött ez egységért, a cultúrharcz elrejtett alakjában, a kath. Dél ellen. Poroszország, Bajorország és a katholikus lakosságu egyéb vidékek ellen. Luthernek porosz katona-kabátba öltözött szelleme vivott nemcsak Rómával, hanem a germanismust állította szembe a gallicismussal.

A welfek és ghibellinek szelleme ébredt föl újra, azzal a különbséggel, hogy az állami és egyházi felsőbbiség ütközetében a nemzeti ellentét vett részt. Bismarck le akarta gyűrni nemcsak az egyházat, hanem a déli tartományok francia rokon-szenvét.

Ily nagy háttérük volt és van másutt az ugynevezett culturharczoknak. A századok megújult szelleme csap azokban össze.

Nálunk semmiség, silányság vitte ütköztetve a felekezeti szellemet és az állam elleni harcra a clerus egy részét.

Postaszolgálat, expeditura. A harminczas, negyvenes években legalább a vegyes házasságokról, reversalisokról volt szó. Bele lehetett keverni a harcra a dogmát, a tridenti zsinatot, a katholikus egyház ezen anathema-villámokat szóró alkotmányozó gyülekezetét.

És még ekkor sem hangzottak oly heves kifakadások az állam ellen, a clericalismus nem bontott oly merészen zászlót, mint jelenleg, midőn az egyház tanait csak hajuknál fogva ránczigálta elő a fölbátorodott ultramontanismus.

De a küzdelemből nem lett culturharcz; mert nem lehetett. A szappanbuborékot nem lehet fölfujni ágyugolyóvá, mely sánczokat ostromol. A papírsárkányból nem lehet tűzokádó szörny. Néhány fanaticus idéttlen haragjából nem lehet villám, mely egyszerre gyújt és sujt.

Az egyház és a magyar állam közt végre sem lehetett komoly mérközést fölidézni, mert hiányzott az ok.

De fog lehetni ezután.

Már az eddig lefolyt harc is elég tanulságos. Tanulságos a közvéleményre és a magyar politikára, a nemzetre és az államférfiakra egyaránt.

Tisztába kell jönnie a nemzetnek, tisztán kell látniok az államférfiaknak pártkülönbség nélkül. A nemzeti ábrándokból föl kell ébredni. A hagyományos meséket át kell adni a gyermekszobáknak.

Vallási türelem, felekezeti béke nincs Magyarországon, csak amennyiben azt az állam föl tudja kényszeríteni a felekezetekre. Türelemes csak egy létezik: az állam. Türi gyakran még tekintélyének megaláztatását is.

Felekezetek nem türelmesek, mindig készek a legkisebb ürügy miatt is, mint az elkényeztetett gyermekek, egymás hajának esni. Sőt megtesznek olyasmit is, amitől még az elkényeztetett gyermekek is visszariadnak, megütlegetik a közbelépő és békét parancsoló nevelőt, az államot, melynek pálczája gyöngé vessző. Nemcsak hajlik, hanem könnyen törik.

Nem vallási türelem, hanem erősen fejlett felekezeti szellem lakik Magyarországon. És lakása nemcsak egy van. Nem csak a templom az, hanem az iskola, a salon ép úgy, mint a földes szoba, a sajtó és a parlament. a férfiak és nők gyülekezetei egyaránt.

A vallási béke és kölcsönös türelem, a felekezetek testvéries egyetértése hatalmas eszköz volna a magyar politika kezében, hogy küzdjön vele nemzeti céljainkért. Mi a legfőbb cél, mely egyszersmind eszköz? A magyar társadalom teljes és végleges összeolvadása. A különbségek eltűnése, a válaszfalak — osztályok és vallások válaszfalainak — leomlása.

Az egységes, az egybeforrt magyar társadalom azután a legbiztosabb alapja volna a nemzeti állam kiépítésének.

De ime, a felekezeti szellem minduntalan kirohanásokat tesz, hogy nemzeti munkánkat megzavarja, sánczainkat lerombolja. A mit a magyar politika évtizedeken át épített, egy éj alatt feldulja az.

A magyar nemzet összeolvadásának eddig is nagy gátja volt a vallások különbsége. Legalább is oly gátja, mint a grammatikai különbség. Hazánk ép úgy fölsozlott vallási régiókra, mint nyelvtájakra. A fajok és vallások többnyire külön-külön éltek s így nem olvadhattak össze. Sőt némelyik fajnak éppen vallásában volt legfőbb önfentartási eszköze.

Ezért történt oly kevés összeolvadás; ezért hódított oly keveset a magyar faj. És az állam nem sietett a polgári házasság által közelebb hozni egymáshoz a különböző fajokat és

felekezeteket. A leghatalmasabb kapcsolatot, a vér kapcsolatot nem helyezte a felekezeti és faji eltérések közé.

Nem csuda tehát, ha nincs meg általánosan az összetartozandóság érzete. Ha a magyar társadalom szövetében kevés az egyszín, sok a farkaság s a mi még nagyobb baj, sok a szakadás és repedés. Ezek befoltozásának itt volna legfőbb ideje. A felekezeti szellem azonban kezében tartja az ollót. Mint Penelope, minduntalan fölbontja, a mit a magyar politika összefoldoz.

Ne áltassuk tehát magunkat ábrándok és mesék által. Nemzeti munkánknál a vallási békére csak föltételelesen számíthatunk; ellenben a felekezeti szellem kitöréseire föltétlenül.

A magyar politikát tehát e tudatban kell csinálni. Nem egyház- vagy éppen vallásellenesen, nem a felekezetek fölött zsarnokoskodva, hanem a való tényezőkkel számolva. Nem bizva másban, mint a magyar állam erejében s a magyar nemzet lelkesedésében eszményi céljaiért.

Az államnak tehát saját kezébe kell vennie a nemzeti célok minden munkaeszközét. Nem adhat ezekből egyet sem át a felekezeteknek. A felekezeti szellem nem lehet megbízható munkatársa; az a szellem, mely először vallási, s csak azután magyar szellem.

Minden állami funkciót — mint majd részletesebben kifejtem — el kell vonni a felekezetektől, s magának az államnak kell végeznie azt. Ne lehessen minduntalan belebujni a dogma talárába. Nem szabad lehetővé tenni, hogy a lelkiismeret összeütközésbe jusson a hazafisággal. Csáky rendelete különben is ideiglenes jellegű; azon időre szól, míg az állam maga nem veheti kezébe az anyakönyveket.

Addig, míg ez megtörténik, az állami hatalom nem törheti az anyakönyvek törvényellenes vezetését. Addig tehát a rendeletnek egy vagy más formában, de lényegében érvényesülnie kell. Még az esetben is, ha a lelkészek megtagadják az

engedelmességet. Az anyakönyvek államosítása tehát sürgős dolog. Pénzkérdés ez nem lehet, mert Magyarország belbékéjéről és a magyar állam tekintélyéről van szó.

Ezt kell követnie a polgári házasságnak. A helyes egyházi politika Magyarországon nem a radicalismusé, mely az állam és az egyház *szervezeti* szétválását követeli. (Ezt követeli a politikai és az egyházi radicalismus.) Hanem az, mely a *functiók szétválasztását* hajtja végre.

Az anyakönyv és a házasság annyira az állami tevékenység körébe tartoznak, hogy a két ügy teljes államosítása ellen még az ultramontanizmusnak sincs, s nem volt kifogása. Sőt volt rá eset, hogy a liberálisok és ultramontanok együtt küzdöttek ezért.

Belgiumban történt ez, hol — a Német-Alföldtől való szétválás előtt — a liberálisok és ultramontanok a protestans udvar ellen szövetkezve, együtt küzdötték ki a nemzeti ügy diadalát.

Az ultramontanizmus tehát néha nemzeti és liberális is tud lenni. Ha nagyobb érdekeit csak így érvényesítheti.

Sőt az állam és az egyház közti harcra a polgári házasság és polgári anyakönyv sehol sem adott alkalmat. Nem fog adni nálunk sem.

A magyar állam politikájának tehát e téren nyílnak, határozottnak és intransigensnek kell lennie.

Nem egyház-, vagy épen vallás-ellenesnek, minő nem volt soha és nem is kell, hogy legyen. Hanem nemzetinek, öntudatosnak és erélyesnek.

Csak egy eszme vezérelheti: az állami eszme. Egy ideál: a magyar nemzeti állam ideálja.

Ha mégis vallástalannak és chauvinistának fogják mondani az ultramontan és a nemzetiségi táborban, nem szabad megriadnia e vádaktól.

Két szellemmel föltétlenül meg kell küzdenie, ha győzni

akar: a *felekezeti* és a *nemzetiségi* szellemmel. Győzelmének eredménye leend a felekezetnélküli és nemzeti magyar állam.

*

A felekezeti szellem elvadulása számos nyilvános tényben is mutatkozik. A vallások belbékéjének megzavarásáról nem szólok. E zavarok többnyire az otthonban, melynek ablakai idegen szemre be vannak falazva, s az alkoveban mennek végre, melynek függönyét szétlebbenteni tilos.

A nagyváradi nőegylet kebelében végbement felekezeti harczról sem szólok, mely harczban *Tisza* Kálmánné védte a szabadelvűséget a felekezeti obscurantizmussal szemben.

De ott van a sok számos nagyobb és botrányosabb eset közt Zichy Nándor gróf hírhedt rendelete, mely megtiltja, hogy uradalmainak tisztségébe (sőt béresei közé) *protestánsok* — tehát nem csak zsidók — felvétessenek. A nem a katolika valláshoz tartozó egyének tisztségükben előre nem léphetnek. (Tehát térjenek át.) A kik pedig vegyes házasságra lépnek *protestáns* (tehát nem zsidó) nővel, a szolgálatból azonnal elűzetnek.

Ha Zichy Nándor gróf a zsidók ellen bocsát vala is ki hasonló rendeletet, megbotránkoznék az egész ország közvéleménye. Azon közvélemény, mely felvilágosult és nem fölvilágosodott atomokból állván, hajlik az antisemitismus, de most már nem a nyílt, hanem a titkos antisemitismus felé.

E sorok írója, ki katolikus, protestáns és zsidó magyarok közt különbséget nem lát, egyenlő szigorral itélné el Zichy Nándor gróf cselekedetét, ha pusztán csak a zsidókat tiltaná ki uradalmaiból, vagy ráadásban a protestánsokat is.

De így, hogy a rendelet éle a protestánsok ellen irányul, ez a monstruozus, Zichy nyilvános beismerése előtt szinte hihetetlen tény okvetlenül provokálja az egész ország tiltakozását.

Az országét, melynek belbékéjét e rendelet — a példadás miatt — fenyegeti. Az összes művelt világét, mely Zichy

Nándor gróf barbár tettéből a magyar nemzet értelmi színvonalára fog következtetést vonni.

Pedig az csak azt jelenti, mily mérveket vett a felekezeti szellem elfajulása. Annyira, hogy ily tetre bir egy különben művelt és becsvágyó főurat; oly tetre, mely ezt örökre megfosztja a jogtól, hogy a magyar politikában komoly szerepet játszhék.

Nevetségeset és gyűlöleteset játszhatik. De a magyar nemzet közt és közte örök válaszfal emelkedett. Az egész művelt világ sajtója által — ami szégyenünkre — már is méltóan elítélt cselekedete egyébiránt nagy tanulságot rejt magában a protestánsokra és protestáns ultramontánokra (mert ilyenek is vannak).

A protestáns ultramontanizmus támogatta a katolikust a zsidóság ellenében.

A zsidóktól most a protestánsokra került a sor. Discite omnes!

És a felekezeti szellem mégis minket vádol tulzásról. A magyar politikát vádolja, hogy ép oly türelmetlen és chauvinista a felekezetekkel, mint a nemzetiségekkel szemben.

Ha chauvinizmus az, hogy a magyar államot meg akarjuk szilárdítani, sőt nemzeti állammá alakítani, akkor chauvinisták vagyunk mindnyájan.

Ha chauvinista, a ki azt akarja, hogy állam és társadalom közrehasson a magyar nemzeti eszme, hazafias szellem, magyar érzelem terjesztésén; hogy a hazának minden polgára magyarnak tartsa magát s hogy kényszer, erőszak alkalmazása nélkül, a nem magyar polgár, saját anyanyelve mellett eljátsza az állam nyelvét; ha chauvinizmus a magyar cultura kifejtése és terjesztése: akkor nem csak chauvinisták vagyunk, hanem a ki nem chauvinista ez értelemben, nem lelkes fia ennek a hazának.

Közös cultura, közös irodalom, művészet, sőt az intelligencia nyelvének közössége nélkül nincs nemzeti állam, sőt

nincs nemzet. Állam lehet, de ezentul az is csak rövid ideig. Népek lakhatnak egy és ugyanazon birodalomban. Az ily birodalomban azonban nincs nemzet.

Nem bántjuk mi senkinek nyelvét vagy vallását. Művelheti az első minden faj, az utóbbit átértezheti minden felekezeti tetszése szerint. De ha a magyar culturát nem tudjuk vezérévé tenni a négy folyam táján a műveltségnek, ha még az intelligencia sem fogja megérteni egymást a közös állami nyelv által, ha a felekezetek nem férnek meg egymás mellett, akkor nincs bennünk államalkotó erő, modern értelemben.

Akkor csak a középkori államot tudtuk megalapítani és fenntartani. Az új és a jövő államának sem megalapítására, sem fenntartására nem vagyunk képesek.

A középkori állam azonnal megalakult, mihelyt a hódítás után bizonyos rend és consolidatio támadt. Uralkodott benne az a faj, mely jó katona volt és tudott — úgy a hogy — adminisztrálni.

Ilyen volt a magyar. Jó katona, sőt egyszersmind a kormányzatnak oly formáját hozta létre, mely a szabadságnak jobban kedvezett, mint bármely nyugati alakulás, s administratív szempontból is megfelelt az akkori igényeknek.

A modern államban azonban ez nem elég. Itt a cultura játsza a főszerepet. A melyik faj culturája erősebb, előbb-utóbb azé lesz az állam. Mert most már a cultura adja a katonai fölényt, a cultura adja a gazdagságot, a cultura kormányoz és adminisztrál.

A nemzeti cultura most szinte nagyobb szerepet játszik, mint hajdan játszottak a hadseregek. A műveltség és gazdagság fölénye győz még a nemzetközi viszonyokban is.

Nem bizonyult igaznak, hogy a cultura kiegyenlíti a népek különbségeit. A cosmopolitizmus az utolsó évtizedekben, épp a nemzeti culturák kifejlődésének hatása alatt, mindenütt visszafelé fejlődött.

Erős nemzeti öntudat lépett helyére a nemzetközi érintkezésekben. Sőt valódi chauvinismus. Chauvinisták a francziák, németek, angolok, olaszok. Az emberiség haladása nem a legfőbb eszmény többé, hanem a nemzetek fejlődése.

A belviszonyokban pedig az állam mindenütt chauvinista. Chauvinista a német és francia állam egyaránt. A német nem tűr más culturát, sőt nyelvet, mint a saját magáét. Oroszország oly chauvinista, hogy a legdurvább erőszaktól és a civilisatiót arczul ütő eszközöktől sem riad vissza.

Ez államok pedig óriások. Létük nincs kockán. A *nemzet* valamennyiben megalakult, erős, hatalmas. Egymaga is megoldhatná a nemzeti feladatokat.

Magyarországon a magyar nemzet sorsa attól függ, vajjon kulturai hegemoniáját ki tudja-e fejteni azon fokig, hogy műveltségének jellegét rá tudja nyomni a többi fajokra. Nem erőszakkal, hanem békés eszközökkel, culturájának tulnyomó fölénye által.

Sorsa attól függ, vajjon tud-e egységes nemzetet létesíteni az egységes államban. Nemzetet, melynek műveltsége azonos s melyben egy szív dobog a hazáért? Ha igen, akkor a magyar nemzet nagygyá, a magyar állam hatalmassá lesz. Különben törpe marad, játékszere az európai viszonyok alakulásának.

És midőn legfőbb céljára törekszik, komoly akadályokba ütközik. A *felekezeti különbségek és harczok széttagolják felekezeteikre*. E különbségek megosztják, erejét gyengítik. Az osztálykülönbségek feltagolják osztályokra. A nemzetiségi visszavonás feltagolja nemzetiségekre.

Bizonyos rétegeknek *cosmopoliticus* iránya nemcsak leköteve tart, hanem elvon a nemzeti céltől sok értelmi és anyagi erőt.

Nem kell-e ahhoz nagy bátorság és erő, hogy a nemzeti szellem ez akadályokon diadalmaskodjék? És nem kell-e lelke-

dseés ahhoz, hogy e bátorság és erő ne hiányozzék? Ha e bátorságot és erőt csak a chauvinismus adhatja meg, akkor szükségünk van chauvinismusra. Akkor a magyar állam és társadalom kell, hogy kibontsa a chauvinismus zászlaját.

De chauvinista-e -- állam, vagy társadalom — ha a felekezeti béke zavaróit a törvényes korlátok közé utasítja? Chauvinista-e, a ki küzd az ultramontanismus és fekete demagogia elhatalmasodása ellen? Chauvinista-e, a ki azt akarja, hogy a magyar állam törvényének mindenki engedelmeskedjék? A ki tiltakozik az ellen, hogy a dogma és az állami törvény összeütközhessék, vagy ha mesterséges összeütközésbe hozzák, az utóbbit győzze le az első. Chauvinista-e, a ki követeli, hogy minden társadalmi réteg egyesüljön a nemzeti czélban? Hogy ne legyenek osztálykülönbségeink. Chauvinismus-e, mi oly szerény, hogy megelégszik pusztán a kötelességek teljesítésével. Mely dicsbe, fénybe burkolja a társadalom előkelőségeit — világiakat és egyháziakat — ha hazafias tettet művelnek, ha együtt éreznek a nemzettel és szövetkeznek a nemzet munkás tagjaival a nemzeti czélok kivívására. Chauvinisticus-e azon irány, mely azonnal dicskoszort nyújt az aristocratiának és főpapságnak, mihelyt csak azt teszi, a mit tennie kötelessége?

És chauvinista-e, a ki a nemzetiségektől csak azt követeli, hogy hazafias erzelem kapcsolja őket hozzánk? Chauvinista-e, a ki senkinek anyanyelvét nem bántva, csak az állam nyelvének terjesztésén fáradoz, nem hogy elnyomjuk, hanem hogy megértsük egymást a bábeli zürzavarban?

Chauvinista-e végre, a ki a cosmopolitismus elhatalmasodása ellen küzd? Azon cosmopolitismus ellen, mely az általános és nem a nemzeti műveltség emlőin növekszik föl. Mely gőgösen hordja fenn üres fejét, lenézőleg beszél mind arról, a mi nekünk drága kincs: irodalmunkról, művészetünkéről, kulturánkról, haladásunkról. Mely nem ért minket és mi nem

értjük őt. Mely nem olvassa könyveinket, nem melegszik föl költőink tüzénél. Mely azt mondja: előbb legyen jobb irodalmotok, művészetetek, iparotok, mint a fejlettebb nyugati és akkor majd csatlakozunk a ti nemzeti ideálitokhoz. De addig (meddig?) idegen nyelvű könyv van asztalán, idegen művészetnek hódol, külföldi ruhában jár. Semmi sincs rajta egyéb magyar, minthogy érti nyelvünket. Csak a zene internationalis nyelvén hall igazán. Hogy kifejlődjék irodalmunk, nemzeti kulturánk, arra nincs pénze, ellenben megtömi a külföldi koncertezők zsebeit a magyar culturától elvont nagy összegekkel.

Chauvinismus az, mely a cosmopolitismusnak e folyton fenyegetőbb kibontakozása ellen harczol? De a mely egyszersmind meg akarja szüntetni ennek okait?

Mely azt akarja, hogy minden tényezőt — értelmet és vagyont — lefoglaljunk nemzeti kulturánk számára. De hogy lefoglalhassunk, le kell rombolnunk az elválasztó falakat. Le kell rombolnunk az előítéleteket, fajgyűlöletet, s létesítenünk kell minden oly intézményt, mely az összeolvadást előmozdítja és teljessé teszi.

Mert csak a teljes és végleges összeolvadástól várható az egységes nemzet, az egységes magyar államban. Ha senki sem érzi magát e hazában idegennek és társadalmon kívülnek. Ha a különböző felekezethez, vagy fajhoz való tartozás nem érinti a hazafiságot. Ha mindenkinek szívét lángoló magyar hazafiság tölti be s magyarrá lesz legalább érzelmeiben minden tót, román, szerb. A cosmopolitismus pedig, a léha üresszívűségnek ezen erkölcstelen tünete, véglegesen elpusztul közéletünkben.

Ime, a szemünkre vetett magyar chauvinismus lényege és tartalma. Ha ily értelemben nem szabad chauvinistáknak lennünk, akkor nem szabad élnünk.

Akkor mondjunk le gyáván. Szívünkben veszzen ki

eszmé, ideál. Feküdjünk le aludni s várjuk a reggelt, mely soha sem fog elérkezni. Pusztulásunk éjjelét pedig tegyék zajjossá a felekezeti villongások, nemzetiségi izgatások harcezi kiáltásai és a cosmopolitismus látványos concertjének unalmas accordjai.

*

De azt mondják az ultramontán rajongók, hogy a vallástalanság és atheismus az, a mi tiltakozik a felekezeti szellem tulkapásai ellen.

Ezt a vádat, melylyel a tömegeket izgatják a magyar állam érdekei ellen, meg kell vizsgálni és vissza kell azt utasítani.

Magyarországon nincs és nem volt gyökere az atheismusnak. Nincs és alig volt a pozitív vallásokkal szemben álló filozófiai iskola. A hit ellen nálunk senki sem viselt és visel háborút.

Nálunk sem párt, sem eszme-irányzat nem esett azon hibába, mint a francia radicalismus, mely Voltaire óta, támadva a papokat, ostromolta magát a vallást. És mely a nagy forradalom idején detronizálta a királyt és detronizálta egyszersmind az istent.

Mi ellenben forradalmunk idején még a teljes vallás-szabadságot sem dekretáltuk meg, hanem csakis a »bevett« vallások egyenjogúságát. Ép oly kevéssé üzentünk háborút a monarchiai elvnek, sőt a legitimitást irtuk zászlónkra, mint a mily kevéssé, sőt sokkal kevésbbé ütköztünk össze az egyházzal.

A magyar politikának mindig az volt böles alap gondolata, hogy fentartsuk belbékénket, mikép egyek és erők lehessünk kifelé. Ebben az irányban a legujabb korban is tovább mentünk, mint talán haladásunk érdekében szabad leendett.

Mérsékeltük, sőt megakasztottuk haladásunkat. Politikánk mindig liberális alapszinezetű volt, egyházi politikánk mindig konzervatív. Még távolról sem jutottunk oda, hová eljutottak

a legkatholikusabb, sőt legultramontanabb nyugati államok. Nincs civil-regiszterünk, nincs polgári házasságunk, pedig ezek egyike sem ütközik a vallás elveibe. Egyház és állam e téren nagyon jól megférnek egymás mellett még a legtulzább vallásosságu országokban is. Az egyház pedig nálunk vitálatlanul benne ül közjogi és vagyoni előnyeiben.

Mi lehet tehát oka a clericalismus azon elhatalmasodásának, hogy különösen az alsó clerus nagy része elkeseredett háborút visel nemcsak az elkeresztelések ügye miatt a kormány, hanem egyszersmind a vallások egyenjoguságát és a felekezetek békéjét biztosító legfontosabb törvényeink ellen? Mi oka annak, hogy amugyis conservatív egyházi politikánkban a visszafeléfejlődést merik követelni? És hogy az egyház sérelméiről szól a panasz, még oly jó katolikus államférfiival szemben is, minő a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Csáky Albin gróf.

Francziaországban, Olaszországban érthető a clericalismus elhatalmasodása és az állam ellen viselt háborúja. Ott az állam nem egyszer nemcsak felekezetnélküli, hanem vallástalan volt. Megtámadta nemcsak az egyházat, hanem a hitet. Nálunk minderről soha szó sem volt, nincs és nem is lesz.

Maguk közállapotaink sem magyarázzák meg, hogy miért hatalmasabb ma a clerus, mint volt bármikor ennek előtte. Nagy convulsiókra következő visszaesések, tulságos elragadtatásokat föl váltó kijózanodások idején, természetes, hogy a politikai és egyházi visszahatás veszi kezébe egyidőre a hatalmat. A restauráció után XVIII. Lajos és X. Károly alatt teljesen érthető volt. Az európai coaliczió nemcsak a királyt hozta vissza, hanem az istent.

Nálunk az egyház visszahatásának még szabadságharcunkban történt elbukásunk után sem leendett értelme, mert nem az egyház, hanem ezzel karöltve harczoltunk a politikai elnyomás ellen.

Mikép magyarázható tehát az meg épen most, midőn a magyar nemzet nem csak visszafelé nem, hanem impozánsan fejlődik előre? Midőn ép azon ponton van, hogy a benne rejlő erőket kifejtse, s hozzá lásson a magyar nemzeti állam kiépítéséhez.

Valóban a clericalismus támadása teljesen érthetetlen. Érthetetlen, hogy a vallás-egyenjoguságot az 1868. 53. t.-cikkben épen most támadja meg, midőn két évtizeden át meg volt azzal teljes békességben. Ama két évtizedben, mely alatt az európai közszellem retrográd mozgalma hozzánk is elhatott ez a közszellem azonban Európában már ismét a haladás útjára lépett.

A támadáshoz szükséges bátorságnak leendett értelme a hetvenes évek végén és a nyolczvanasok elején, de most újra átalakulóban és fejlődésben van a világ. Európa és Magyarország egyenlően siet megállását gyorsabb menet által helyrehozni.

De ép azért, mert a támadásnak nincs háttére a közszellemben, annak sikere sem lehet. Nem fogunk visszamenni, mikor épen előre indultunk. Nem fogjuk a vallások egyenjoguságát föláldozni, midőn már a közel jövőben föl akarjuk ruházni a magyar államot oly jogokkal, melyek azt mint a házasság, anyakönyvvizetés stb. természetszerűen megilletik.

Most, midőn az 1868. 53. t.-cikk revisióját követelik, erről s mint majd később kifejtem, egyébről s nem Csáky rendeletéről van szó. Ez csak ürügy, lepel; a támadás tárgya ama fontos közjogi törvényünk, mely egy félszázados küzdelem eredményét ratifikálta és koronázta meg.

Hiszen, ha pusztán Csáky rendelete ad vala okot a vizsálya, a clericalismus meglehetősen annak követelésével, hogy e rendelet visszavonassék. Nem vonná azt vissza ez esetben sem a kormány; Csáky Albin gróf nemesak államférfi, hanem férfiu, aki a jog és törvényesség alapján megütközve,

nem fog sem engedni, sem meghajolni. Mert rendelete teljesen a törvényben gyökerezik, bármily sophismákkal bizonyítja is az ellenkezőt a klerikalizmus és az ez által megejtett naiv jóhiszeműség.

De ép azon körülmény, hogy a követelés nem szorítkozik pusztán csak a rendelet visszavonására, hanem az 1868. 53. t.-cikk revisiójára, mutatja, hogy a klérus ép oly indokolatlan, mint időszerűtlen actióba lépett, hogy lerombolja az egész vonalon azon közjogi garantiákat, melyek a felekezetek egyenjoguságát és békéjét védelmezik.

Szerencse, hogy ezen mozgalom elkésett. Ma már nem kedvez neki a közszellem, nincs háttere sem az európai, sem a magyar közfölfogásban. Tán nem is lesz szükség a protestantizmus ellenactiójára, meg fogja azt törni a kath. laikus elem tiltakozása. És ez tiltakozni fog (De vajjon megtudja-e és fog-e tiltakozni?), mihelyt megtudja, hogy a küzdelemben nem a vallásán és a papok lelkiismeretén elkövetett miniszteri erőszakról s nem a szüléknek gyermekeik vallásos neveltetésére irányuló jogáról, hanem Magyarország belbékéjéről, nemzeti munkánk eme nélkülözhetlen föltételéről van szó.

Az egyház ellenségei nem Csáky s nem mi vagyunk, hanem ők, az ultramontánok. Ők, kik föl akarják forgatni az egyház hatalmi szerkezetét. Akik az alsó papságra akarják helyezni e szerkezet súlypontját, s nem az episcopatusra, hol annak a dogmák értelmében nyugodnia kell.

Ők a forradalmárok az egyház ellen, mit Csáky miniszter a ház szinte általános tapsai között vetett szemükre.

Ők azok, akik el akarják hitetni, hogy az egyház a hátramosztató erő, holott két ezred éven át előre vitte az emberiséget.

Ők azok, akik azt hirdetik, hogy az egyház egy helyben marad, holott hajdan vezette a civilisatiót.

Ők azok, akik az egyházat abba a hirbe keverik, hogy a modern állam nem férhet meg vele. Hogy a nemzeti állammal

éppen incompatibilis. Pedig annyi századon át támasza, ereje volt a nemzeteknek.

Ők mondják, hogy az egyház nem simulhat a nemzetek és államok újabb alakzataihoz. Pedig a történelem megczáfolja őket, mert az egyház főereje éppen simulékonyságában volt. Tudott simulni a római caesarismushoz, melynek szerkezetét átvette, sőt, midőn ez már megbukott, annak folytatását képezte. Fölöltötte később, a középkorban, a feudalismus alakját, majd a democratiával barátkozott meg. Sőt a sociális kibontakozásban egy lépéssel valamennyi államot megelőzi. Kész, hogy felvegye azt az alakot is, mely a jövő századok ködéből fog kibontakozni.

A harczokért, keserőségeikért ők a felelősek; ők a vétkesek, s nem mi, akik az állam érdekeit úgy védjük, hogy az egyház hitelveibe nem avatkozunk. Sőt védjük egyszersmind az egyházat, melyet ők megtámadnak.

A vallástalanságból és hitetlenségből tehát nem lehet ellenünk, a kormány és a magyar állam ellen fegyvert kovácsolniok.

Vagy ha igen, ez a fegyver visszafordul ellenük. Nem minket sebez meg, hanem őket.

III. FEJEZET.

A c o n f l i c t u s.

Nem foglalkozom részletesen az elkeresztelési conflictusnak sem történetével, sem körülményeivel. Arra a liliputi röpiratharczra sem térek ki, mely sok tintát vesztegetett a kérdés jogi oldalának megvitatására.

Targyamra az ultramontanizmusnak e silány ürügye csak annyiban tartozik, amennyiben egyrészt a clerus, másrészt az állam politikájának megvilágítására szolgál.

És amennyiben szükségessé tette, hogy innét tul a magyar állam kénytelen határozott és nyílt egyházi politikát követni.

Az apró megalkuvások, a látni nem akaró szemhunyás politikájának ideje lejárt.

A nemzeti czélokot szem előtt tartó öntudatos politikára van szükség. Ha zászlót bontott az ultramontanizmus, zászlót kell bontania az állami érdeknek is. E zászlóbontás nem jelent szükségkép összeütközést. Kulturharczot épen nem.

De kölcsönös leszámolást. Azon kérdés tisztábazozatalát, hogy a magyar állami érdek nem számíthat a felekezeti szellemre. Ezt mindenütt utjában találja, tehát lehetőleg ártalmatlanná kell tenni.

Szerencse, hogy a kormány gyeplője nemcsak erélyes kezekben van, hanem oly férfiak kezében, kiket egyházellenes törekvésről hasztalan vádolnak a bösz káplánok és sekrestyés sajtó.

Szapáry Gyula kormányelnökről, *Csáky* Albin vallás- és közoktatási miniszterről nem fogja elhinni a katolikusok közvéleménye, hogy az egyház ellen törnek.

A Szapáry-kabinet tehát kiválóan alkalmas arra, hogy a nemzeti politika zászlaját kibontsa az egyházi és felekezeti téren is.

És nemcsak alkalmas a zászlóbontásra, hanem, mint ki fogom mutatni, a nemzeti politikát főbb körvonalaiban már föl is tárta.

Ekkép tehát egy silány ürügy korszakalkotó fordulatra adott alkalmat a magyar politikában.

Nemcsak a véres, hanem az eszmetorradalmak is gyakran semmis okokból támadnak. De oly okokból, melyek csak látszólag semmisesek.

Mögöttük van az eszméknek egész új sorozata és harczi rendje.

A midőn a püspöki kar kétes sőt részben nagyon is gyanús magatartásával fölbátorította az alsó clerust, nem is sejthette, mily következményei lesznek e magatartásának.

És pedig legalább is kétértelmű volt azon szerep, melyett vitt.

A cultusminiszter megkérdezte, vajjon nem találja-e rendeletét egyházi szempontból kifogásolhatónak, egy része helyeslőleg felelt, a másik rész pusztá aggodalmakat fejezett ki.

Magát a rendeletet egy püspök (akkor cultusminiszteri tanácsos) fogalmazta.

Minden jogi érvelésnél fontosabb és bizonyítóbb ezen körülmény.

Ha ugyanis a rendelet dogmát, vagy papi lelkiismeretet támad vala meg, a püspöki karnak azonnal tiltakoznia kellett volna. Akkor azt Csáky bizonyára nem bocsátja ki.

De dogmát akkor senki sem emlegett. A hitelv köpönyegét a clerus később vette fel.

Mi következik ebből?

*Vagy nem sértett dogmát, papi lelkiismeretet Csáky rendele-
te, vagy a püspöki kar nincsen teljesen tájékozva a dogmák felől.*

Miután az utóbbi nem tehető föl, csak az első állhat. Azon körülmény, hogy a főpapság később Rómát consultálta meg a hitelv kérdésében, mit sem bizonyít. Ekkor már más térre játszották át a kérdést. A clericalismus zászlót bontott s ehhez kellett a pápai hitelvmagyarázat szentesítése.

Az elkeresztelési rendelet az ürügy volt; az 1868. 53. t.-cz. megváltoztatása a cél. A cultusminiszter rendeleti hatalma elleni támadás csak *tactica* volt, a clericalis roham valódi tárgya a magyar közjog.

A magyar állam legfontosabb közjoga a felekezetek békéjét betetőző törvény. Tulajdonkép tehát nem is az állam és egyház közti viszonyról van szó ebben az egész kérdésben. Szó van a felekezeteknek egymáshoz való viszonyáról.

Ha a vallási egyenjoguság teljesen keresztül volna vive Magyarországon, ha a kath. egyháznak nem volna még mindig kiváltságos helyzete a magyar közjogban, az államnak semmi köze sem lehetne az egész villongáshoz.

Akkor az 1868. 53. t.-cikkre egyáltalán s nemcsak híressé vált paragraphusára nem volna szükség.

Akkor szabadon gyakorolhatnák a szülők azon természetes jogukat, hogy ők szabják meg gyermekeik vallási neveltetését. Szabadon versenyezhetnének a felekezetek.

A különböző vallások papjai szabadon hódíthatnák el egymás nyáját. Teljesen szabad volna a verseny. Szabad még a felekezeti villongás is.

Igy van az mindenütt, a hol az állam és az egyház külön váltak, a hol akár a katolikus, akár egyéb egyház nem ül benne az államban, a közjogi és vagyoni előnyökben. A hol az állam is szabad, meg az egyház is. Mindkettő megmenekült a gyakran mindkettőnek terhes kötelektől.

És valóban a katolikus egyházra ez a szabad állapot előnyösebb. Nem ott hódít, a hol kezei meg vannak kötve, hanem a hol kezei szabadak, mint Amerikában, sőt újabban Angliában.

És ez nagyon természetes. A hol az egyház egészen, vagy részben beleolvad az államba, ott, ha egyéb felekezetek is vannak, ezek védelemre szorulnak. Védelemre az *egyenlőtlen* harcban. Hiszen, ha ezt a védelmet a felekezetek meg nem kapnák, elnyomatnának, sőt lassanként kiirtatnának. A protestantismus el is vesztette a tért egészen, vagy részben mindenütt, a hol az *állam* erejével fölfegyverkezett kath. egyházzal kellett küzdenie.

Franziáországban így pusztult el a protestantismus. Magyarországon szintén nagy veszteségeket szenvedett, midőn még nem kapott védelmet a békekötésekben, majd az 1791-iki és későbbi törvényekben.

A katolikus egyház és a magyar állam közt a szervi kapcsolat még most sem szűnt meg. Az államnak a doctrina szempontjából felekezetnélkülinek kellene lennie, mert hisz a polgárok összességéből áll, akik nemcsak katolikusok, hanem protestánsok, a keleti egyházhoz s egyéb vallásokhoz tartoznak. A magyar állam mégis katolikus jellegű. E jellege be van igitatva dynastiájától és czimétől kezdve közjogán keresztül, egész a polgári perrendtartásig.

A felekezetek tehát nálunk még mindig védelemre szorulnak. Ezt a védelmet tartalmazza az 1868. 53. t.-czikk, s juttatja gyakorlati érvényre Csáky rendelete.

Igy kerül bele a kormány a felekezeti villongásba, melyhez különben semmi köze sem volna. A mely pillanatban megtörténne a katolikus egyháznak szétválása a magyar államtól (de ennek lehetetlenségét majd kifejtem), ugyanazon pillanatban el lehetne törölni összes törvényeinket, melyek a felekezeteknek egymáshoz való viszonyát szabályozzák. El lehetne törölni nemcsak az 1868-iki, hanem az 1848. és 1790—91-iki törvényeket is.

De addig nem. Addig szükség van és lesz minde törvények által a gyöngébb felekezetek számára biztosított véde-

lemre. Addig különösen szükség van és lesz az 1868. 53-dik törvényczikkre és ennek azon intézkedésére, melynél fogva imperative meghagyja, hogy a vegyes házasságból származó gyermekek, nemük szerint követik szülők vallását. E szerint tehát szükség van és lesz a cathegoricus imperativus gyakorlati megvalósítására is, mely utóbbit czélozza Csáky rendelete.

Addig az említett törvényczikk által a szülék szabad akaratára gyakorolt kényszer, a legnélkülözhetlenebb föltétele a vallási szabadságnak.

A megkötő intézkedések valóban igen gyakran egyedüli biztosítékai a szabadságnak, s kifejezői a liberalismusnak. A szülőknek kétségkívül természetes joguk gyermekeik vallási neveltetése felett határozni, de nem inkább, mint rendelkezni vagyonuk fölött. És mégis a szabad végrendelkezés a legnagyobb veszedelme a társadalmaknak. A köteles rész, mely megkötö a szülők akaratát, forrása a népek anyagi jóllétének, sőt egyik biztosítéka a szabadságnak. Még egy sereg más megkötő intézkedésre lehetne hivatkozni, mely liberális, míg az egyéni szabadság érvényesülése, gyakorlati hatásában illiberalis, sőt veszedelmes. Arról nem is szólva, hogy semmiféle állam nem létezhetnék az egyéni akaratra kényszerít gyakorlati szabályok nélkül. Nem volna képzelhető közoktatás, adózás, honvédelem stb.

A mikor tehát a clericalismus a szabadelvűség trikolorjával kezében támadja meg nemcsak Csáky rendeletét, hanem az 1868. 53. t.-czikket is, a legvakmerőbb játékot űzi. Hypocrisisse azonban nagyon átlátszó.

A trikolor csak külső burok, mely az ultramontanismus fekete színét fedti.

Csak a naivokat csalhatja meg, ezeket sem sokáig. A kath. laicus elem nagy része még nem vette észre a »szent« csalfaságot; de észreveszi, mihelyt fölvilágosítást nyer és akkor

hatalmasan fog reagálni az alsó papság egy részének izgatása ellen. Mert akkor megtudja, hogy tulajdonkép miről van szó.

Nem Csáky rendelete az, a mit a magyar Lamennais-kostromolnak, hanem a vallás és lelkiismeretszabadság, a felekezetek egyenjogúsága, a gyöngébbek védelme.

Sőt maga a magyar állam, mely törvényében e védelmet nyújtja. Ha a clericalismusnak sikerülne az általa követelt revisio, oly győzelmet aratna, mely veszedelmes lehetne nemcsak a liberalismusra, nemcsak a vallások egyenjogúságára és szabadságára, hanem nemzeti érdekeinkre is.

Az állami hatalmat leigázná az egyházi. A magyar állam tehetetlenül és fegyvertelenül volna kénytelen nézni, mint tör ki és terjed a felekezetek közt a harc.

A vallási harcok pedig mindig a legveszedelmesebbek voltak, leginkább tönkre tették a népeket, akár anyagi, akár erkölcsi fegyverekkel vívottak. Még az előbbi fegyverrel vívott harcok is jobban romboltak, minden más háboruknál, mert nemcsak a testet ölték meg, hanem a lelket is. Nemcsak vért ontottak, hanem sötétséget vittek magukkal. Nemcsak vagyont pusztítottak, hanem culturát. Franciaország még most sem heverte ki az albigensek elleni harcát. Dél-Franciaország azóta mindig a szegénység és sötétség vidéke, pedig azelőtt itt lakott Franciaország gazdagsága, szelleme és culturája. A protestantismus kiirtása által századokra lökte magát vissza. A hugenottákban megölte saját szellemi potenciáját.

De a vallásháboru véröntés nélkül is veszedelmes, mert fanatizmust szül, megkeményíti a szívet és elvakítja az elmét. A nemzeti célokat fátyollal borítja be. A tulhajtott vallási érzést teszi a nemzeti érzés helyére.

Magyarországon tehát vallási harcnak nem szabad támadni; mert sürgősen kell küzdenünk nemzeti céljainkért. Nem mehetünk vissza egy századdal, a felekezetek küzdelmeire.

mikor arra van szükségünk, hogy pár év alatt egy századot haladjunk előre.

Ez az oka, a miért a magyar állam s az ezt képviselő kormány egy hajszálnyit sem tágíthat a felekezetek békéjét és egyenjoguságát védő törvényes állásponttól.

Ez lesz egyszersmind oka annak, hogy a kath. laikusok csakhamar reagálni fognak a szerencsétlen agitatio ellen, mely Magyarország belbékéjét fenyegeti. Legalább reagálniok kellene.

Ismétlem: a felekezetek egyenjoguságát védő törvények megszüntetésének csak egy jogos módja van. Ez a mód: az egyházak kiköltözése az államból. A separatio a mensa et thoro — örökre. Az egyház ez esetben elviszi magával, a mi az övé, de a minnek a közös háztartásban némi megszorítását volt kénytelen tűrni: teljes szabadságát. Az állam azonban szintén saját tulajdonába veszi, a mi hasonlóképp az övé: a közoktatás, az anyakönyv és házasságkötés fölött való teljes rendelkezési jogot.

Sőt ez esetben a vagyon-elkülönítésnek is be kell következnie, melynél az állam csak nyerhetne és nem veszíthetne.

E szétválás, mint majd kifejtem, még nincs érdekében a magyar államnak.

De e szétválás nélkül adni föl a felekezetek védelmét. megváltoztatni e védelmet tartalmazó törvényeket, kiszámíthatlan veszedelme volna nemcsak a felekezetnek, hanem az országnak.

De meg vagyok győződve, hogy nem lesz Magyarországon kormány, mely e kérdésben engedne. Nem lesz törvényhozás, mely az 1868. 53. t.-czikk eltörlését megszavazza. Nem lesz közvélemény, mely ez eltörlést követelje.

*

Ismétlem, nemcsak a liberalismus kérdése, hanem Magyarország belbékéjéé az 1868. 53. tczikk megvédelmzése. Nem

az elvek vesszőparipáján való lovaglás ez, hanem a magyar politika követelménye. Nem a harc keresése, hanem a béke föntartásának egyetlen lehető föltétele.

Nem kételkedem, hogy a clericalis roham ellen minden párt és az összes sajtó sorakozni fog, ha az a valláseggyenjoguság alaptörvénye ellen támad.

Nem akadhat párt, sőt nem akadhatnak politikai beszámítás alá eső egyének sem, mely, vagy kik engedni volnának hajlandók a clericalis nyomásnak. A mely politikai tényező engedne, végzetes ballépést követne el. Ha — a mi ki van zárva — egyszersmind győzne, Magyarország belháborujáért a legsúlyosabb felelősséget vonná magára. Oly háboruért, mely zűrzavarba döntené parlamentarismusunkat, egymásra uszitaná a felekezeteket. Elvonná a közvélemény figyelmét legfontosabb nemzeti föladatainktól.

Nem, ily felelősséget nem fog magára vállalni sem párt, sem egyes politikus! A revisió jelszava tehát csakhamar el fog némulni, kell, hogy elnémuljon.

De — azt mondják — a rendőri kihágásokról szóló törvénykönyv 53-ik paragraphusában már hiba történt. Erre a hibára azután ráduplázott Csáky Albin gr. híressé vált rendelete.

Az 1868. 53. czikk nem tartalmazott büntető rendszabályt. E törvénynek 12. §-a *lex imperfecta*; Csáky rendelete pedig a törvénybe ütközik, midőn kihágássá minősíti és bünteti azon lelkészek mulasztását, a kik a rendeletnek nem tesznek eleget, mely meghagyja nekik, hogy a vegyes házasságból származó gyermekek megkeresztelésének tényéről az illetékes lelkészt értesítsék.

És ezt nemesak a clericalisok mondják. Hiszik sokan tán azok közül is, a kik különben ezektől féltik Magyarország belbékéjét, és az 1868. 53. czikket okvetlenül meg akarják védelmezni.

De vajjon igaz-e ez? Igaz-e, hogy nem volt szabad az említett alaptörvénynek büntetőjogi sanctiót adni? És igaza volt-e azon magas bíróságunknak, mely tényleg megtagadta tőle a büntető hatályt, kimondva, hogy a keresztség nem a kath. egyházba, hanem általában a keresztyénségbe való fölvételt jelenti?

Ez utóbbi fölfogást megczáfolta maga a kath. egyház. Megczáfolta Róma, mely tiltakozott oly esetleges kiegyenlítés ellen is, mely szerint a lelkész nem a más felekezetbeli lelkészt, hanem az államot képviselő hatóságot tartozott volna a kereszteselés tényéről értesíteni.

Világosan bizonyítja ez, hogy a kereszteselés ténye, melyben kath. pap vett részt, nem a keresztyénségbe, hanem a római kath. egyházba való fölvételt jelenti. Jelenti, hogy a canon-jog nagyobb erejű a magyar közjognál. Hogy Róma nagyobb hatalom a magyar törvényhozásnál.

De ez — egyházi ügyről lévén szó — nem volna baj. Soha senki, annál kevésbbé akart Csáky rendelete nyomást gyakorolni a kath. papok lelkiismeretére. Nem akart a rendőri törvénykönyv sem. A kath. egyház dogmaticus fölfogásával nincs nekünk semmi bajunk. Az egyház, saját foruma előtt, katolikusként tarthatja azon gyermeket, kit valamely lelkész az 1868. 53-ik törvénycikkének ellenére megkeresztelt.

De egészen más a kereszteselés polgárjogi hatálya. A protestáns apától és vegyes házasságból származó fiú-gyermekek (kivéve a szülők áttérését ennek hét éves kora előtt) tizennyolcz éves koráig protestáns marad, habár a kath. egyház fölfogása szerint a kereszteselés által ezen egyházba vétetett föl. A közjog. polgárjogi vonatkozásában, fölötte áll minden egyéb fölfogásnak. Akár mit ír tehát az anyakönyvbe a felekezet lelkésze s habár a szülők gyermeküket a törvény által tilalmazott vallásban nevelik, ez tizennyolcz éves koráig, illetőleg szabályos áttéréséig azon vallás hive, melyet az 1868. 53. czikk 12. §-a megjelöl.

Eddig tart a közjog s most következik a büntetőjog. Az anyakönyv közokmány. A törvény csak úgy ismerheti el ennek, ha követelményeihez képest vezetik. A lelkész, bármely felekezethez tartozik, nemcsak egyházának szolgája, hanem egyszersmind az állam közege. Polgárjogi vonatkozásában tehát az anyakönyv, sőt az anyakönyv vezetője, az állam felügyeleti és policiális hatalma alá esik.

Az 1868. 53. tezikk azért nem szabott ki policiális büntetést a 12. §. védelmére, mert tulajdonkép nem volt föladata. A közjogi törvény nem büntető codex, hanem fölláítja az elvet, s ennek védelmét a büntető törvényre bizza. Egy sereg közjogi törvényünk van, melynek megsértése egyértelmű magával a hazaárulással, s még sem tartalmaz büntető sanctiót. Miért? Mert a codex föladata, számára a védelmet megadná. *Hi azért, mert a repressióról nem gondoskodik, lex imperfecta volna, akkor alkotmányunk csak írott malasztot képezne.* Csak az tartaná meg, a ki akarná.

A büntetés ki nem szabása a közjogi törvényben nem azt jelenti, hogy azt nem kell megtartani, hanem azt, hogy a közjogi elvek védelméről az állam, büntető jogi hatalmával fogva, gondoskodni tartozik.

Ezt tette az 1879. XL. tezikk 53. §-a, pótolva az 1868. 53. tezikk büntető sanctiójának hiányát. Ehhez nem fér kétely. Hisz azért mellőzte a törvényhozás az 53. §. eredeti szövegét, mely büntetlennek mondta volna ki azon törvényellenes fölvételt, mely a szülék beleegyezése mellett történt. (És a fölvétel alatt, az eredeti javaslat s a később elfogadott szöveg indokolásának daczára, nézetem szerint az elkeresztelés is értendő.) Ez intézkedés határozottan lerombolta volna az 1868. 53. tezikk 12. §-nak rendelkezését, a hatvanas évek nagy liberálisainak köztük Deáknak művét. *Mi értelme és hatálya leendett e törvénynek, ha ép az, a mit ki akart zárni, a szülék akarata, megtörni vala erejét?*

Rendőri törvényben pedig a közjogot nem szabad, nem lehet lerontani, mert az ily törvény sem nem teremthet, sem meg nem semmisíthet közjogi elveket.

És épen az említett eredeti szöveg czáfolja meg azokat, a kik az állam rendőri hatalma ellen tiltakozva hivatkoznak e szövegre. Vajjon nem tartalmazott ez is rendőri és büntető intézkedést? Igen.

Büntetéssel fenyegette azon lelkészeket, a kik a szülék beleegyezése nélkül vesznek föl valakit felekezetükbe, a 12. § ellenére. A büntető sanctió tehát itt is meg volt, mint meg van az 53. paragraphusban. Csakhogy a rendőri tilalmat arra szorította, a mire nem leendett szabad. Arra, a mit az 1868-ki törvény világosan ki akar zárni.

Az elfogadott szöveg, a rendőri törvénykönyv 53. §-a helyesebb, sőt egyedül felel meg a közjogi törvény szellemének; mert minden esetre bünteti azon lelkészt, a ki valakit felekezetébe törvényellenesen fölvesz. Az eredeti szöveg csak félrendszabályt tartalmazott; de szintén mindenesetre rendőri szabályt.

Övök tehát mindenkit attól, hogy ez eredeti szövegből a kormány, illetőleg törvényhozás büntető hatalma ellen érveljen. A czáfolat benne van magában a sokat emlegetett eredeti szövegben.

Ugyanez áll a kormány s névszerint Csáky Albin gróf vallás- és közoktatási miniszter rendeletéről, s ennek büntető hatályáról.

Hogy az anyakönyv törvényellenes vezetése *rendőri* kihágást képez, bizonyítja az 1879. 40. tczikknek sokat emlegetett 53. §-a. Világosan ilyenné minősíti azt; rendőri codexről lévén szó, nem is minősíthetné másnak.

Ez tehát nem a kormány, hanem a *törvényhozás* fölfogása. Az 53. §. 1. pontja világosan csak rendőri tilalomra vagy rendeletre szorítja ugyan a kormány (illetve törvényhatóság) intézkedő jogát; de a fönnebbiekből világosan következik, hogy Csáky rendelete rendőri természetű dolog.

Hiszen először is, mint már mondtuk, maga a törvény 53. §-a rendőri kihágássá minősíti a törvényellenes fölvételt. Másodsor, ha az 1. §. utolsó alinea-ja csak a szoros értelemben vett közrendészeti ügyeket értené, akkor nem beszélhetne kormányról, hanem csak belügyminiszterről. Világos tehát, hogy a többi miniszter, így a cultusminiszter is állapíthat meg rendőri szabályt és büntetést.

A 8. §. csak két föltételt tűz ki: a törvény megtartását és a rendelet kihirdetését. A mi az elsőt illeti, ez nemcsak nem kétséges, hanem a cultusminiszter még tovább ment: sanctiót adott a közjogi és büntető törvénynek.

A másik pedig megtörtént. Maguk a főpapok — ezek közt a hercegprimás — kihirdették azt. Ama körülmény, hogy némelyikük a kihirdetéshez óvást kapcsolt, a rendelet törvényességén és jogi érvényén mit sem változtathat.

Ime, ily gyöngén áll azok érvelése, a kik — a parlamentben és a sajtóban — bár védik az 1868. 53. czíkket, megtámadják a rendőri törvénykönyv 53. §-át és Csáky miniszter rendeletének jogi hatályát. Nem kétséges, hogy higgadtan és alaposabban gondolkodva a tárgy fölött, igazat fognak adni az előadott nézetnek. Többnek: a kormány teljesen törvényes eljárásának.

*

De nem akarom az elcsépeelt jogi vitatkozást folytatni. A fennforgó kérdés különben sem jogi, hanem *egészen politikai természetű*.

Engedményt teszek. Tegyük föl, hogy a fönnnebbi érdek, vagy épen Csáky és Szilágyi miniszterek monumentális beszédeiben foglalt hatalmas érvek nem bizonyították be a rendelet törvényességét.

De annyit viszont a clericalismusnak is meg kell engednie, hogy neki meg nem sikerült bebizonyítania a rendelet törvénytelenességét.

Ezt *Apponyi* Albert gróf parlamenti fényes beszédében maga is elismerte. Nem látta bebizonyítva a rendelet törvénytelségét; csak aggodalmakat fejezett ki.

Ahol pedig a *jogi téren* vitatkozók közt kétely van, ott a politikus *teljes joggal választja a rá nézve kedvezőbb fölfogást.*

Sőt még tovább megyek. Egész a *clericalis* álláspont elfogadásaig.

Tegyük föl, hogy az 1868. 53. t.-cz. megalkotói nem akarták e törvény 12. §-át büntetőjogilag megvédelmezni. Tegyük föl, ami még kevésbé áll, hogy *lex imperfecta*t akartak létesíteni, habár e törvény még azon esetben sem *imperfecta lex*, ha nem is védi büntetőtörvény. Polgárjogi következményei leronthatatlanok.

És ha mindezt fölteszszük, még akkor is helyes a rendőri törvénykönyv 53. §-a és helyes Csáky rendelete.

Ki tagadhatja ugyanis, hogy 1868 óta átalakult politikusaink és közvéleményünk fölfogása az állameszme felől?

A kiegyezés mézes éveiben visszaszerzett alkotmányunknak annyira örültünk, hogy ez öröm miatt szinte féltünk. Sehöl sem mertük levonni államiságunk következményeit. Féltünk Ausztriában a reactiótól, itthon a belviszályoktól. Így jött létre Horvátország irányában ugyanazon évben a fehér-lap és azon törvény, melyet a horvátok ráirtak. Így támadt a nemzetiségi törvény. Így keletkezett a felekezetek egyenjogúságáról szóló 53. t.-czikk is. Így maradt el a polgári házasság, a polgári anyakönyv, az általános vallási szabadság törvénybe iktatása.

De az állameszme lassanként erősödött. Öntudatunk erélyesebbé, boldogságban uszó szívünk bátrabbá lett. Kezdtük levonni a magyar államiság következményeit közjogban, büntetőjogban, intézményekben.

Ekkor aztán büntető védelem alá helyeztük az 1868.

53. t.-cikket. Az öntudatos és erélyes állami akarat további nyilvánulása volt a Csáky-féle rendelet.

Ime, a nemzeti és állami öntudat lélektana fokozatosan kifejtve és fixirozva.

A jogászai szérszálhasogatás ehhez nem ért, habár a komoly jogtudomány a nemzetek értelmi és érzelmi átalakulásával is számol. De a politikusnak értenie kell, ha politikusnak akar tartatni.

A kormány és a szabadelvű párt számolt a nemzeti eszme megerősödésével, mely azt akarja, hogy az állami akarat érvényesüljön, megvédhesse a közjogot, a felekezetek békéjét.

De számoltak-e az ellenzéki padokon? Különösen számolt-e az Ugron-töredék? Midőn a szélsőbal belső válsága acut jelleget öltött, nem tagadjuk, rokonszenyünk Ugron és hivei mellett volt. Azt hittük, a közjogi bilincsek lehulltával tamadhat a szélső padokon erősen liberális, talán radicales ellenzék, melynek nyomása a szabadelvűségben való bátrabb haladásra kényszeríti a többi pártokat s így természetes alapra helyezi át pártviszonyainkat.

Csalódtunk. Ugron Gábor és hivei a közjogi békókat nem törték szét, még valójában el sem váltak a szélsőbaltól. Anna kevesbé bontották ki a radicalismus zászlaját. Az ellenkezőt tették. Közigazgatási kérdésekben versenyeznek régi barátjaikkal a legtulzóbb maradiságban, mely a municipalismus zászlajára van írva.

Felekezeti kérdésben egy húron pendülnek a clericalismussal.

Autonomiát akarnak, épp úgy, mint az izgató káplának. kik nem tudják, hogy a kath. autonomia a magyar nemzeti erdekekre még veszedelmesebb, mint a főpapság vagyoni viszonyaira.

Törvénytelennek mondják a Csáky-féle rendeletet, épp úgy, mint a clericalisok. Az egyházi chorusban együtt énekel-

nek az al- és főpapsággal, midőn a rendőri törvénykönyv 53. §-ának megváltoztatásáról van szó. Sőt hajlandók még a higgadtabb papság követelésén is túlmenni, az 1868. 53. t.-cz. irányában.

Apponyi szintén a szülék akaratának érvényesülése mellett nyilatkozott. De ezt a jövő kérdésének tartja, nem a jelenének. Egyelőre fönn akarja tartani az 1868. 53. t.-czikk 12. §-át, mert a protestánsok vallásuk érdekeinek biztosítékát látják abban.

De magának az »igazi« szélsőbálnak fölfogása sem egyszerű. A »vadaknak« és »szelideknek« egyetértése lehetetlen. Irányi Dánielnek az általános vallásszabadságra vonatkozó idealismusaig csak kevesen emelkednek föl köztük, valamint azon subtilis logicáig, mely a liberalismus alapján tartja törvénytelennek Csáky rendeletét. De mégis tulnyomó benne legalább azon irány, hogy el kell venni a felekezetektől az anyakönyvek vezetését.

Addig mi történjék? Mert hogy az anyakönyvek államosítását mától holnapig nem lehet keresztülvinni, ezt csak mindenki tudhatja. Ehhez szükségesek alkalmas közegek, melyek a közigazgatási reform befejezte előtt nem állnak rendelkezésre.

És mi történjék az állam tekintélyével? Nem a kormányával, nem Csákyével, hanem a magyar állami akarat tekintélyével.

Sem az 1868. 53. t.-czikk, sem a rendőri törvénykönyv 53. §-a nem párttörvény. Törvénye mindenkinek, kifolyása az állami akaratnak. Midőn tehát Csáky Albin gróf, rendelete által érvényt akart szerezni a törvénynek, nem saját, hanem a magyar állam tekintélyét vitte a renitens lelkészek ellen actióba.

Ezzel a tekintélylyel pedig nem szabad játszani. Nem lehet az sem játékszer, sem haszontalan, eldobni való rongy a pártok kezében.

A pártérdeknek nem szabad odáig mennie, hogy az *állam* tekintélyét gyengítse a felekezetek irányában, pusztán

azért, hogy zavarba hozza a *kormányt*. Különben annál erősebben tör ki a felekezetek viszálya és a belháború: ép az, aminek kitörését a kormány meg akarta gátolni.

Aki a Csáky-féle rendelet visszavonását követeli és revíziót sürget, habár csak a rendőri törvénykönyv 53. §-ára vonatkozólag, nem a Szapáry-kormány és Csáky cultusminiszter, hanem a magyar állami hatalom megaláztatását követeli. Követeli, hogy az alsó papság által kezdeti mozgalom urává legyen nemcsak a helyzetnek, hanem az államnak. Hogy a káplánok akarata legyen törvény Magyarországon és nem az állam akarata. Hogy az esperesi gyülekezetek diktáljanak és nem a parlament.

Gyönyörű fölfogás ez *politikuskok* részéről ép akkor, midőn *a magyar nemzeti állam kiépítésén dolgozunk*.

Mikor az állami szempontnak uralkodnia kell felekezeti és pártérdekek fölött. És mikor komoly politikusnak még az esetben is az állami érdek zászlója alá kell sorakoznia, ha az ellentétben volna a felekezeti és pártérdekkel!

IV. FEJEZET.

Vörös és fekete radicalismus.

A politikai radicalismussal és demagogiával az ultramontanismus egy napon született. Van vörös és fekete radicalismus, mint vörös és fekete demagogia.

A politikai radicalismus arra tör, hogy az állam és társadalom szervezetéből a történelmi elemek erőszakosan, vagy legalább a szükséges átmenet nélkül, kiküszöböltessenek. Az egyházi radicalismus (az ultramontanismus) az egyház középkori szerkezetét akarja összetörni. Az episcopatus helyére, melyet feudális alakjában az egyház szintén a középkorban vett föl, az alsó papság uralmát akarja tenni, persze a pápa legfőbb uralma alatt.

A fekete demagogia ép úgy meg akarja semmisíteni az egyház aristocratiáját, a püspökséget, mint a vörös demagogia a világi aristocratiát. Az elsőnek ezelja a pápa caesarismusa, a democraticus térre áttolt egyházban. Az utóbbinak nem szándékolt, de okvetlenül bekövetkező eredménye a democraticus formákba öltözött politikai caesarismus.

A kettő egy huron pendül, még az egyházi politikában is. Egyenlően követeli mind a kettő az állam és az egyház erőszakos szétválasztását. Nem azon lassu és fokozatos előre-fejlődést, melyet a liberalismus történeti alapokon követel, s mely lassankint, de rázkódások nélkül fogja eredményezni az egyház és az állam összekötő kapcsának meglazulását, végre fölbomlását. Hanem egyetlen hasítás által való, rögtönös szétvágását az egyház és állam összefolyó szerkezetének. Tehát

nemcsak a polgári házasságot és polgári anyakönyveket követeli mind a kettő, hanem az amerikai mintájú vallásszabadságot, az egyház és állam teljes szötszakítását, a közös jelszó érvényesítését a szabad egyházzól és szabad államról.

Ezt követelik nálunk egyrészt Irányi Dániel és most már Apponyi Albert gróf. De elismerjük, hogy követelésük komoly és őszinte. Követeli másrészt az egyházi demagogia. Azok a politikai, ez a vallási radicalismus nevében.

Az utóbbi legalább öntudatosan cselekszik. A míg az egyház és állam közt benső kapesok léteznek, a kettő össze nem ütközhetik. Ha az állam tesz engedményeket az egyháznak, az egyház is kénytelen concessiókat adni az államnak.

Szerkezeti összefüggés esetén nem volt és nem lehetséges culturharcz. Az egyház mindig hajlandó volt még arra is, hogy nagy dolgokban engedjen. Nem szölok a keleti egyháznak tett engedményekről, melyek dogmákat érintettek és bontottak föl; csak arra utalok, hogy az ultramontanismus föllépte előtt az egyház már azon a ponton volt, hogy a nemzeti sajátságokhoz simuljon. Már-már a nemzeti egyház külső jelenségeit öltötte föl Franciaországban és Magyarországon.

Az egyházi radicalismus és a fekete demagogia most háborut visel, még a modus vivendi-k ellen is, nemcsak az engedmények ellen.

És a politikai radicalismus segítségére megy. Valódi célja, melynek elérésében a politikai radicalismus megfontolatlanul támogatja, az egyház és állam teljes különválasztása, mely a clericalis demagogia diadala lenne. Mert ebben az alakulásban az episcopatus elvesztené egyházi és vagyoni jelentőségét. A súlypont az alsó cleruson és a szintén közösen követelt kath. autonomián lenne.

Az apostoli magyar király s így a magyar állami hatalom befolyása az egyházi szervezetre ekkép azonnal megszűnnék. És támadna a felvidéken tót, Horvátországban horvát

kath. felekezet, melynek laicus eleme az új szervezetet és a kikapott felekezeti vagyont saját nemzeti céljaira használná föl.

És mégis ily szervezetet óhajt a politikai és egyházi radicalismus egyaránt. Oly szervezetet, melyben erős lenne a felekezeti szellem s nagyra növekednének a nemzetiségi törekvések s melyre a magyar államnak nem lenne befolyása.

Az egyházi demagogiát, a heczcz-káplánokat értem. De hogy komoly politikusok támogassák őket, ez érthetetlen.

Tudhatnák, hogy az episcopatus és a magyar állam érdekei közösek a fekete demagogiával szemben. Tudhatná és bizonyára tudja a püspöki kar is. Tudhatná, hogy ez a demagogia (mely egyébiránt ellene is megkezdte az izgatást), habár most még az állami tekintély ellen intézi rohamát, csakhamar neki fordul teljes erővel az egyházi tekintélynek is.

A püspöki kartól azonban politikai előrelátást nem követelünk meg. De teljes mértékben megköveteljük ezt komoly politikusoktól, sőt mindazoktól, akik a magyar politikai életben tényezők kívánnak lenni, vagy azoknak akarnak tartatni.

A kormány és a szabadelvű-párt a *történeti* liberalismus alapján maradtak. Ez alapon fogják megoldani függőben maradt problémáinkat. Apponyi Albert, s vele a mérsékelt, sőt az összes ellenzék az egyházpolitikában elszakadt a történeti fejlődéstől, s átesapott a radicalis, amerikai fölfogáshoz.

Nem kárhoztatom ezért Apponyi Albert grófot és a mérsékelt ellenzéket. Sőt a magyar politikára nézve örvendetesnek tartjom, hogy Apponyi Albert gróf valahára kilépett azon burokból, mely egyházpolitikai nézeteit fedte. Az sem baj, hogy a legszélsőbb radicalismus zászlajával lépett ki, mely zászlót az ultramontanismus is magának követeli. Csak az a kérdés: helyesen tette-e, hogy nem maradt a történelmi, a Deák-féle liberalismus alapján, melyen a szabadelvű-párt és kormány foglalt állást, s ez állásfoglalását Szilágyi meggyőző beszéde által jelezte.

Azon liberalismus alapján, mely megold minden egyházpolitikai függő kérdést. Megoldja az anyakönyvek s a házasság kérdését, s ez utóbbit megoldhatja a kötelező polgári házasság alapján; *sőt ezen kell megoldania*, mint Deák követelte.

De a mellett nem hirdeti az állam és az egyház szétválását; mert e szétválás nem felel meg a magyar nemzeti érdekeknek.

Kik hirdették legelőször az állam és az egyház szétválását? A püspökök és most a heczcz-káplánok.

Azok 1848-ban hirdették, midőn a pápa is vörös republikánusnak látszott. Midőn a politikai radicalismussal egy napon megszületett az egyházi radicalismus.

Ezek most követelik, midőn mi nemzeti czéljainkra az egyházat is le akarjuk foglalni.

Lássuk, mit követeltek 1848-ban a püspökök, s ebből megítélhetjük, vajjon helyes-e, ha *politikusok* követelik azt, a mit akkor az episcopatus, s most a fekete demagogia sürget?

A püspökök nyíltan kimondták, hogy a parlamenti felelős kormánynak az egyház »nem adhatja meg« azon jogokat, melyeket eddig ő felsége a neki engedelmeskedni köteles dicasteriumok által gyakorolt.

Ha az állam a vallások egyenjogúsága folytán megszűnik felekezetinek lenni, akkor a kath. egyház külön akar válni. Mint az államtól független felekezet akar szervezkedni.

A magyar állam vagy katolikus marad, vagy az egyház kiköltözködik belőle.

Ime, a püspöki kar így üzent hadat a népképviselőt és parlamenti kormányzat alapján a kibontakozni kezdő magyar nemzeti államnak.

»Magyarországon úgy, mint a szomszéd Németországban — ugymond tovább — jó idő óta a protestantismus vezérli a politikát; a katolikus többség ott és nálunk, keveseket ki-

véve, e szellem hatalmától vitetik egyháza szabadságának, s leggyöngédebb érdekeinek háttérbe szorítására, vagy épen megsértésére. A kormányok és törvényhozó testületek a protestantismus szellemében döntenek el az egyházi és iskolai nagy kérdéseket, s a catholicismus szellemétől távozásukban magukat a szabadelvűség terén lenni képzelik.

A püspökök ezen formában üzentek hadat a fölvilágosodás szellemeinek.

Az egyházi radicalismus zászlaja ekkép tényleg ki volt bontva.

A szabad egyház a szabad államban jelszava nyíltan föl volt állítva. De a püspökök csak a zászlóbontásnál és a jelszónál maradtak.

Nem vonták le a következményeket. Nem vonták le különösen a szétválás közjogi és vagyoni jogi következményeit.

Ki akarták vezérelni az egyházat az államból, de magukkal akarták vinni közjogi és vagyoni előnyeiket, ami képtelenség.

Vagy felekezet a katholika vallás Magyarországon, vagy nem az. Ha pusztán felekezet, akkor nem maradhat semmi privilegiuma, akkor le kell törölni az államról minden kath. jelleget az egész vonalon. Az egyház kezén levő állami javakat pedig vissza kell vennie az államnak. Ha pedig nem felekezet, hanem még mindig domináló vallás a kath. egyház, a »bevett vallások« alapján, s ilyen akar maradni, akkor a szétválást nem szabad emlegetni.

A püspöki kar nem is emlegette többé. Nem emlegeti most sem. De jöttek és itt vannak a Lamennais-ek, a kik fölkapták a püspöki kar 48-ki jelszavait.

Ezek egyszerre üzentek és üzennek hadat az állami hatalom gyámkodásának és a püspöki karnak, mely — anyagi előnyei miatt — hajlandó eltérni e gyámkodást, s nem akarja megvalósítani az egyház és állam különválását. A bretagnei

fanaticus, Lamennais Lacordaire-rel és Montalemberttel azért akarta a szétválást, hogy az egyház nagyobb hatalommá lehessen az államnál.

A szabadság jelszavai alatt akarta becsempészni az ultramontán reactiót. Potterrel, a belga liberálisok vezérével (ekkor Belgiumban az ultramontanizmus és a liberalizmus fegyvertársak valának), tette föl a kérdést: akarják-e a katólikusok a szabadságot, vagy sem? Vagyis a különválást az államtól, hogy az állam fölé kerekedhessenek.

Lamennais az alsó papság szerény tagja volt. De a fanatizmus lelkesítette. Szegény és asketa volt; de a vakbuzgóság vezette.

És nagyobbat, a társadalom és állam belbékéjére végzetesebb dolgot vitt véghez, mint a nagy forradalom szellemével szintén ellentétes érzelmű főpapság együtt véve. Ő teremtette meg a lamennais-ismust, mely annyit jelent, hogy ultramontanizmus.

Ultramontanizmus janicsár-kaftánban, káplán-kabátban és sekrestyés-öltözetben. Ultramontanizmus, mely legelőször saját főlebbvalója ellen támad föl, hogy megtámadhassa az államot. Vakbuzgóság, mely az egyházi fegyelem ellen lázad, hogy lázadhasson az állam ellen.

A clericalismus praetorianismusa, mely vezéreket tesz le és emel föl. Mikor a közkatoná és altiszt parancsol, a tábornokok pedig engedelmeskednek. Lamennais is parancsolt a párisi érseknek.

Vádolta, hogy a párisi főpap elárulja az egyház érdekeit az állam javára. Hogy fontosabb neki az államtól huzott fizetése (pedig csak 80 ezer frankot kapott!), mint Krisztus tana. És Lamennaisnak támadtak követői. A nép a »szegény« káplánnak hitt s nem a »gazdag« főpapságnak.

Nyomról-nyomra így támadt minden országban az ultramontanizmus, az állam és az egyház közti harc. Az alsó

papságban keletkezik s így terjed fölfelé. Meghódítja a püspököket, érsekeket, majd magát a szentszéket.

Róma soha sem volt ultramontán, míg rá nem kényszerítette egy társaság, mely a kath. egyház valóságos közvitézkekből álló ecclesia militansa. De oly közvitézkekből, a kik mind lehetnének tábornokok.

Akadtak is messzelátó és erőskezű pápák, a kik e renddel úgy bántak, mint Mahmud szultán a janicsárokkal. Az utóbbi ezeket kiirtotta, az előbbieket a rendet eltörölték.

Féltették az egyházi legfőbb hatalmat az alulról föltolakodó illetéktelen befolyástól. Azoktól, akik nem a hitetlenséggel ostromolják a szentszéket. Ezek ellen van elég villáma a vallás Olympján élő Jupiternek. De akik megtámadják a hit tulzáásával. Akik nem a fegyelem szigora miatt láznak föl — ezeket lesujthatná az egyházi disciplina —, de akiknek a fegyelem nem elég szigorú. Akik az egyházi kormányzat felső régióinak puhaságáról panaszkodnak. Akik azt mondják, hogy a püspököknek és érsekeknek nagyon jó dolguk van. Akik a szegénységgel kérkednek s azt hirdetik, hogy a furor apostolicust meglágyítja a jó mód.

A pápával talál *modus vivendi*-t minden állam. A szentszék nemcsak egyházi magaslat, hanem egyszersmind politikailag is emelkedett pont. Onnét messze el lehet látni. Erről a magaslatról akárhányszor kormányozták a világot.

Rómával talált *modus vivendi*-t Oroszország, mely a lengyel katolikusokat üldözte, deportálta, s mely a katholicismust egyenlőnek tartotta a minden oroszok czárja elleni lázadással.

Talált *modus vivendi*-t Anglia, mely a katolikusokat, minden szabadságszeretete daczára, kikergette az alkotmány sánczaiból, s csak 1829-ben vette őket oda vissza. Mily igazságtalanul gyanúsította Rómát, hogy az ir. lázadásokat onnét szitják. Pedig Rómának még a Hoche-féle betöréshez (1798) sem volt semmi köze.

A pápákkal Magyarország is mindig megtalálta nemcsak a *modus vivendi*-t, hanem a teljes egyetértést is. Az Anjouk és Mátyás korát kivéve, nekünk nem igen volt harcunk Rómával. Ha támadtak is viszályok, hazafias főpapságunk információira a pápák engedtek, s nem akarták feldulni Magyarország belbékéjét.

Igy történt ez a vegyes házasságok kérdésében, midőn az épp oly lánglelkű, mint hazafias *Lonovics* érsek, kinek római útját legközelebb mélyreható kutatások alapján oly szépen írta meg kitűnő történészünk *Marczali* Henrik, közbevetette magát a szentszéknél.

Igy történnék most az elkeresztelések kérdésében is.

Rampolla bibornok levele, melyeket az ultramontán »*Moniteur*« közzétett, világosan bizonyítja, hogy Rómával lehet beszélni.

Nagyvárad, rozsnyói püspökök akadtak nálunk is, mint épp a vegyes házasságok kérdésében. De a magyar kath. főpapság összességével nem voltak komoly összeütközéseink.

Nem foglalkozom még egyszer az elkeresztelések kérdésével. Az egész sajnos jelenség, remélem, csak ephemer tünete lesz közéletünknek, melyre pár év múlva már senki sem fog emlékezni.

De azon mozzanat nagyon emlékezetes és megfigyelendő marad a jelenségből, hogy a harcot a kormány ellen tulajdonképp az alsó papság vette föl. Az alsó papság egy része gyűlésezett az esperességi kerületekben. Ez hozta létre a föliratokat. Sőt az alsó papság kezdett panaszkodni a főpapok lanyhasága miatt.

Simor hercegprimásnak még maradt tekintélye. (Most is volna, ha akarná, de nem akarja.) Egyetlen szavával elfújta a budapesti katolikus demonstratiót. De kérdés, vajjon így lesz-e ez mindig? Ha az alsó papság hozzászokik az önálló cselekvéshez, vajjon a felülről érkező commandónak engedelmeskedik-e?

Ha a káplánok, plébánosok és esperesek veszik kezükbe a vezetést, vajjon a főpapok tekintélye nem szenved-e csorbát?

Nem támadnak-e nálunk is Lamennais-ek, akik püspökebbek akarnak lenni a püspököknél, érsekebbek az érseknél, pápábbak a pápáknál?

Akik épp úgy fognak tenni és ugyanazt fogják hirdetni, mint Lamennais. Hogy a püspököknek, érsekeknek nagyon jó dolguk van. (És ebben igazuk lesz, mert nincs gazdagabb katolikus főpapság a magyarnál.) Hogy tehát a püspökök és érsekek megalkusznak az egyház érdekeinek rovására. (Ebben persze nem lesz igazuk.)

Ellenben a szegény káplánoknak nincs mi veszteni valójuk. Az állam elleni harczban ők csak nyerhetnek. De nemcsak az állam, hanem egyszersmind a főpapság vagyonának rovására.

Követelhetik, sőt követelik legközelebb már, a *főpapok ellenére*, az autonomiát oly értelemben is, hogy a főpapi vagyon, szerintük egyházi vagyon s nem egy-egy érsekség, vagy püspökség vagyona. A vagyonkezelést tehát úgy kell intézni, hogy a püspökök kevesebbet, a káplánok és plébánosok többet kapjanak.

És ha egyszer az alsó papság, bár szemben a főpapsággal, ezt fogja követelni, kinek lesz igaza?

Micsoda dogma, vagy disciplina alapján lehetne e követeléstől az alsó clerust eltiltani, ha szabad egyéb kérdésekben a főpapsággal szemben izgatni?

Mit fog akkor mondhatni a főpapság? Az alsó clerusnak lesz mondani valója. Azt fogja mondhatni, hogy a főpapság elnézi az izgatást, midőn nem róla, nem vagyonáról van szó. De mihelyt az alsó clerus az egyházi vagyon iránt támaszt igényt (pedig ha e vagyon csakugyan egyházi, akkor igénye jogos), azonnal fölemelkedik az egyházi fegyelemnek más kérdésekben sarokba dobott pálczája és sujtani akar.

A magyar politikai szempont az autonomia kérdésében a főpapság mellett van. De mily egyházi szempont tilthatná meg az alsó papságnak, hogy az autonomia mellett izgasson?

Hiszen az alsó papság joggal hivatkozhatnék rá, hogy csakis az autonomia szünteti meg a laicus elemnek az egyház iránti közönyét. Hogy mindenütt, ahol a laicus elem bele van vonva az egyház kormányzatába, azonnal létesülnek a katolikus politikai pártok keretei. A politika terén is szervezkedik az ultramontanizmus.

Az egyházzal a magyar politikának kevés baja volt és remélhetőleg kevés baja lesz is. De ha egyszer a káplánok és sekrestyések lesznek az egyház vezérei, akkor imminens lesz a veszedelem, hogy állam és egyház összeütközik.

Csak hogy az ütközés először a főpapságot fogja érni alulról. Annak súlyát a magyar állam csak közvetve fogja megérezni. A főpapságon keresztül.

V. FEJEZET.

Katholikus autonomia.

Lássuk közelebbről a kath. autonomia kérdésését, melyben a napokban tanácskozott a Csáky miniszter által összehívott konferencia.

Sajnos, hogy az állami szempontnak erősebb és exponáltabb képviselői nem vettek részt a konferenciában, illetőleg oda meg nem hívtak. Különben hallottunk volna a kath. autonomiának még gondolata ellen is erélyes nyilatkozatokat.

De akik az autonomiát elvileg helyeslik is, a gyakorlatban két részre oszlanak. Vannak tulzók, különösen a parlamentben és sajtóban, akik valóban autonomiát akarnak a kath. egyházban. Olyat, minő a protestáns autonomia.

Mások megelégesznek az autonomiának pusztá látszatával. Az utóbbiak nem, de az előbbieket a magyar állami érdekre veszélyesek.

Mivel játszanak a katholikus autonomia kiáltozói? A tüzzel, vagy pusztán csak a szavakkal és phrasisokkal?

Mert a katholikus autonomia követelése lehet játék a tüzzel, s pedig veszedelmes tüzzel, mely nem azt égeti meg, aki játékot űz vele, hanem a magyar nemzeti érdekeket. De lehet játék a szavakkal. Értelmetlen gyermek-játék, melynek mégis komoly következményei lehetnek. Ez a gyermek-játék és politikai szereplési viselkedés mindenestre belejátszik ebbe az egész ügybe, melyről annyit és annyian beszélnek, de mely fölött komolyan csak kevesen gondolkodtak.

Kik követelik a teljes, tehát valódi (ami magában paradoxon) katolikus autonómiát? Többnyire zöld politikusok, akik tán soha meg nem érnek. Fiatal, becsvágyó káplánok, akiket a szereplési viszketeg csiklandoz. Az alsó papságnak szegénységgel küzdő tagjai, akik vélik, hogy anyagi bajukon a katolikus autonomia fog segíteni. Ha ebbe a chorusba belevegyülnek komoly hangok is a világi és egyházi előkelőségek részéről, ezek egészen mást értenek a katolikus autonomia alatt, mint amazok. Csáky Albin gróf és a katolikus egyház főpásztorai bizonyára egészen egyebet, mint Ugron Gábor, Gyórfly Gyula, Komlósy és Hock.

Csáky csak a községben akar autonómiát, főleg az iskolaügyekre nézve. Később talán fog alakítani magasabb, összefoglaló szervezetet is az egyházmegyéekben. De országos szervezetet nem, s nem oly organismust, mely fokról-fokra beleszövődik a katolikus egyház szervezetébe. Az alapokat pedig egyáltalán nem szándékszik kiadni az autonómiának; annál kevésbé a püspöki, s általában egyházi javadalmak fölött való rendelkezést.

A főpapság bizonyára nem akarhat ennél többet. Ez azonban bizonyára nem autonomia. Nem legalább oly értelemben, minő a protestánsoké, vagy a görög nem egyesülteké.

Pedig az első követelést épp a főpapság, ezen a czímen intézte az első magyar kormányhoz. Ekkor történt a végzetes tévedés. A püspökök követték el, s most bizonyára bánják; mert a clericalis demagogia most az ő akkori jelszavaika hangoztatja. Az episcopatus érveivel harczol az episcopatus ellen.

Érdemes kissé behatóbban foglalkozni azzal a zavaros eszmekörrel, melynek disztelen pályáját a katolikus autonomia megfutotta.

Negyvennyolczban, a szabadság izzó vulkánjának kitő-

rése idején, a püspöki kar konferenciát tartott. Két szempont dominált e főpapi értekezleten. Az egyik az volt, vajjon a katolikus egyház minő állást foglaljon el a parlamentáris kormányzat irányában, mely a pártküzdelmek esélyeitől függ s így nem lehet állandó és biztos támasza az egyháznak.

A második kérdés a XX. t.-cikkekre vonatkozott, mely a vallások egyenjoguságát kimondta. A püspöki kar itt azon téves fölfogásból indult ki, hogy ez a törvény a katolikus egyház kiváltságos állását megszüntette, szerkezetét a magyar állam organismusából kikapcsolta, hogy a katolikus egyház oly felekezetté lett, minők a többi bevett vallások.

E téves fölfogás következtében, mint már említettem, a püspöki kar betű szerint ugyanazon hangokat pengette, mint most a clericalis demagogia. Örvendve üdvözölte a szétválást, mondván, hogy az államegyházi szerkezetben mindig az állam nyomja el az egyházat. A katolikus egyháznak ugymond mindig az volt szerencsétlensége, hogy az államok magokba olvasztották azt. A kormányok, a fejedelmek kegyuri jogainál fogva, atyáskodtak fölötte, száz bilincscsel megkötötték, s lehetetlenné tették szabad mozgását. Ez idézte föl a katolikus világjak közönyét egyházuk iránt.

Ellenben mily lendületet vett mindenütt a katolikus egyház ügye, ahol nem olvadt be az állami organismusba s nem ment a fejedelmek kegyuri jogainak védelme alá. Hivatkoztak Irország példájára, hol a katolikus egyház győzelmesen nyomul előre az anglikán államegyházzal szemben, melynek szabad mozgását az állami szerkezet szintén gátolja. Megdicsérték az ir fő- és alpapságot, mely inkább választotta a szegénységet, mintsem elfogadja az angol kormánynak azon ajánlatát, hogy dus javadalomban részesíti a katolikus egyházat, ha befolyást nyer a püspökök kinevezésére, s a katolikus egyház külső kormányzatára.

Mintha csak a clericalis demagogia mai szavait hal-

lanók! De már akkor mennyire más értelmük volt e szavaknak, mint a fekete demagogia mai harcziáltásainak!

Egy tényt mindenesetre bizonyítottak azok. Azt, hogy a politikai radicalismus szükségkép megszüli az egyházi radicalismust. Negyvennyolczadiki átalakulásunk, mely a márcziusi és áprilisi napokban radicalisabbnak látszott, minőnek az később bizonyult, a katolikus egyházat szintén radicalis utra terelte.

De akkor ez érthető volt. Érthető vala, hogy épp a püspöki kar ragadta kezébe a radicalismus zászlaját, mert az egyház vezérei féltek a népképviselettől, parlamentáris kormánytól.

Féltették az egyházi javakat. Aggódtak, hogy a nyíltan a felekezetnélküli, de szerintök lényegében protestáns zászló alatt kibontakozni kezdő magyar állam, ha az egyház régi szervezete megmarad, eszközül használja ezt saját czéljaira. Ez organismus erejénél fogva elnyomja, a protestánsok javára.

A püspökök akkori nyilatkozataiból minduntalan előtör ez aggodalom. Sőt nyíltan vádolták is a XX. t.-czikket, hogy azt protestáns sugallat hozta létre.

Ime a 48-iki egyházi radicalismus alapindoka: a protestantophobia. A püspöki kar attól tartott, hogy a protestánsok kerítik hatalmukba a magyar államot.

Ez az aggodalom természetesen alaptalan volt akkor, ma pedig, midőn oly kiválóan katolikus kormány áll Magyarország élén, minő a Szapáry-Csáky-cabinet, épen nevetséges. Az ultramontán demagogia mégis ugyanazon aggodalmak ürügyéből vesz fegyvereket, melyeket negyvennyolczban a püspökök hangzotattak.

De vajjon levonták-e a püspökök álláspontjuk következményeit? Nem. A most zajongó egyházi demagogia, bár egészen más körülmények forognak fönn, levonja.

Már a 48-diki püspöki conferentia nyíltan állást

foglalt a magyar apost. királyt megillető jogokkal szemben. ha a katolikus egyház a XX. t.-czikk folytán csak felekezetté lesz. *Kimondták, hogy a király legfőbb kegyuri jogai ez esetben nem tarthatók fönn.*

E jogok nem folynak — ugymond — az állami souverainitás természetéből, mely csak a legfőbb fölügyeleti jogot hordja magában. Ezeket az egyház adta a magyar királyságnak; de csak azon föltétel alatt, ha a katolikus egyház államegyház és nem pusztán felekezet lesz.

Ha tehát a szétszakadás megtörténik, utána vész az apostoli magyar király kiváltságos állása az egyház irányában. A katolikus egyház zsinatokkal (tehát nem autonom congressusokkal, hol a világi elem is képviselve van) kormányozza magát. A püspökök tehát követelték, hogy akkor tarthassanak zsinatot, mikor nekik tetszik s annak határozatait ne kelljen helybenhagyatni ő felsége által.

A placetum regium természetesen, mint különben is törvénytelen intézmény, eltörrendő. A magyar állami organismusból kiszakadó katolikus egyház szorosabban akar csatlakozni Rómához.

Ime, a következmények levonása az állam irányában. De, bármennyire hasonlít a mai ultramontán demagogia követelményeihez, még az állam irányában sem teljes az.

A püspökök kinevezési jogát a királynál hagyja; de korlátozni akarja azt a káptalanok és előkelő világiak meghallgatása által. (Persze nem a miniszteri felelősséggel.)

Ime, itt van az első világos pont, ahol azonnal fölismerhető, hogy a katolikus autonomia lehetetlenség. Episcopalis szervezet mellett lehetetlenség oly intézmény, mely egyedül a presbiteri rendszerrel fér meg.

A katolikus autonomia első követelői a magyar királyt és a magyar államot készek voltak kifosztani. És igazuk volt. Jegyezzék meg maguknak a katolikus autonomia par-

lamenti előharczosai, hogy igazi katolikus autonomia nem lehetséges az apostoli király jogainak érvényben hagyása mellett. De habár az autonomiai fekete láz (febris, vagy helyesebben rabies clericalis, melynek még nem született meg Pasteurje) miatt föl is áldoznók a magyar állam érdekeit, melyek az apostoli magyar király jogaiban találnak kifejezést, a katolikus autonomia nem volna keresztülvihető az egyház belső szerkezete miatt. S ez alatt még a dogmák akadályja sem értendő mindig.

A püspökök választását nem tiltja dogma. A hitelv csak az, hogy a püspöki hatalom kézzátétel által terjed tovább abban a láncolatban, mely az apostoloknál kezdődött és tartani fog az utolsó püspökig. Akár választják, akár kinevezik a püspököt, a kézzátétel adja meg neki a hatalmat. Róma sokat küzdött is a kinevezés ellen. Nagy vívmánynak tekintette azt is, midőn keresztülvitte, hogy Németországban (a közép-korban) a káptalanokra bízott a választás.

És ime, a negyvennyolcadiki püspökök nem akarták, hogy választassanak. Pedig a választás létalapja azon rendszernek, melynek autonomiáját utánozni akarták, a presbiteri rendszernek. E nélkül nincs komoly autonomia.

A katolikus autonomiának kellene rendelkeznie továbbá az egyházi vagyon fölött. És mit tettek már a negyvennyolcadiki püspökök?

A vallási alapot rá akarták ugyan bízni egy központi bizottságra (inkább erre, mint a felelős kormányra), de a főpapi vagyont eszük ágába sem jutott kiadni a katolikus hívek rendelkező jogának.

Csak a községben akartak autonomiát, épp úgy, mint most Csáky. Az egyházmegyében, a püspök elnöksége alatt, egy consultativ szavazatu bizottságot, de nem a képviseleti rendszer alapján. Ettől szent borzalommal riadtak vissza már a 48-diki főpapok. Csak azt engedték meg, hogy az

ártatlan és zsolozsmázó püspöki tanácsban a világiak kétszerannyian vegyenek részt, mint a papok.

És igazuk volt. Nem adhatták ki a világi elemnek sem a püspökválasztást, sem az egyházi vagyron kezelését. És nem szervezhettek határozó joggal népképviselői önkormányzatot.

S midőn első sorban az egyház és saját érdekeiket védtek, legalább e téren védtek egyszersmind a magyar nemzeti érdekeket, melyekről eddig szándékosan nem beszéltem részletebben.

Semmiféle katolikus autonomia nem mehetne tovább, mint a 48-diki tervezet. Sőt a királyi jogok irányában annyira sem mehet. Más autonomia, mint amit Csáky akar, nem lehetséges. Tiltakoznék ellene az egyház és az episcopatus érdeke.

De mi nem ez érdekekkel törődünk. Ezt végezzék el a laikusok a püspökökkel. A magyar politikára legfontosabb az, hogy tiltakoznék egyszersmind a magyar nemzet érdeke.

Ezt pedig könnyelműen nem szabad koczára tenni. Midőn erről van szó, nem szabad játszani a tüzzel, még a szavakkal sem.

*

A fekete szín a fehértől, a napvilág a sötétségtől, az ég a földtől nem áll távolabb, mint azok a nézetek, melyek a cultusminiszteri értekezleten kifejezésre jutottak. De különösen, mint melyek a conferentián és az eddigi izgatás jelszavai által nyilvánultak.

Ha majd a kath. autonomia gyakorlati megvalósításáról lesz szó (ha lesz valamikor), ez ellentétek annál élesebbé, a különbségek annál nagyobbakká lesznek. Amit a kath. autonomiából a vallási hitelvek és a magyar állam érdekei lehetőségessé (hát nem kívánatossá) tesznek, az nem elég az egyházi önkormányzat tulzó hiveinek. Ez a maximum jutott kifejezésre Csáky miniszter és Berzeviczy államtitkár beszédeiben. Amit

pedig a túlzók követelnek, azt eleve kizárja a katolikus egyház hierarchiai szerkezete és a magyar állam érdeke egyaránt.

A tárgyalások homályos burokból hagyták az autonómia lényegét; de a gyakorlati kivétel azonnal éles világításba fogja helyezni úgy ezt, valamint a rá vonatkozó ellentéteket. Mihelyt az autonómia kilép a községi szerkezet korlátaiból és központivá alakul át, azonnal a legfontosabb kérdéseket fogja érinteni, a kegyuri jogtól a fegyelmig.

Ezen bukott meg a hetvenes évek kísérlete is. Ezért állott szemben az akkor folytatott tárgyalásokon Sennyey, Simor hercegprímással. Az egyházi fölfogás és a katolikus laikus elem oly képviselője közt is, a minő Sennyey báró vala, kiegyeztetetlen ellentét mutatkozott.

A kérdés gyökere azonban nem a hetvenes években és az 1871-diki congressus tárgyalásaiban van. Kimutattam már, hogy az az 1848-diki püspöki conferentiában keresendő és csak itt lehet azt megtalálni.

Ez a gyökér azonban, mint az indiai fügefáé, a levegőben függ, a meg nem értett phrasisok és értelmetlen jelszavak üres levegőjében, nem pedig a haza termékeny földjében, vagy a gyakorlati viszonyok megmunkált televényében.

Kimutattam, hogy a katolikus autonómia gondolatát az 1848-diki episcopatusban, a parlamenti kormány iránt való bizalmatlanság és a protestantismus elhatalmasodásától való félelem keltette életre.

A míg a magyar állam egészen a katolikus felekezet jellegét viselte, addig a protestánsok bizalmatlankodtak. Mindig a nemzetet állították szembe az állammal: a nemzeti érdeket az állami érdekekkel.

Negyvennyolczadiki átalakulásunk idején megcseserélődtek a szerepek.

Elég volt a vallásszabadságnak a történelmi alapokon nyugvó szűk kerete, nem az általános vallásszabadság, hanem

pusztán a »bevett« vallások egyenjogúsága, hogy a katolikus egyház veszélyeztetve lássa érdekeit.

Attól tartott, hogy protestáns miniszteriumok jutnak kormányra s ezek magukkal hozzák ide az anti-katolikus és protestáns szellemet.

Ez volt akkor mindenütt az irány egész Európában. A huszas és harminczas években megszületett ultramontanizmus, a *liberális* államtól mindenütt külön akarta választani a katolikus egyházat. A liberalizmus és a szabad kormányformák szárnyain győzedelmesen emelkedő protestantizmus egy és ugyanazon értelmet nyertek a clericalis fölfogásban. A különválasztási mozgalom mindenütt, Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, *nyílt tiltakozást irt zászlajára, az épen születő modern állam és a parlamentarizmus ellen.*

De Magyarországon legteljesebben behizonyodott, hogy az ultramontanizmus iránya téves, aggodalma fölösleges volt. A modern és parlamentáris állam legkevésbé sem csorbitotta nálunk a katolikus egyház erejét, melynek soha oly jó dolga nem volt, mint Magyarország ujjaszületésének korszaka óta.

Nemcsak azért, mert a régi Magyarország idején a katolikus egyház a dicasteriumok és a bécsi kormány járszalagára volt kötve, hanem mert egyszersmind szemben állt vele a nemzeti közvélemény. Nem volt népszerűtlenebb testület a vegyes házassági *conflictus* idején a katolikus főpapságnál. Az akkori sajtó és diaetái tárgyalások tele vannak az *episcopatus*, sőt az egyház elleni kifakadásokkal.

Az alkotmányos korszak óta ellenben a katolikus egyház és a clerus tisztelt, sőt bizonyos tekintetben népszerű állást foglal el. A magyar politikát nem a protestantizmus szelleme vezérli, hanem az állam érdeke. Sőt e nagy, hatalmas érdek vezérlete alatt is nagyon kevésre jutottunk.

Az összes elért eredmény az 1868. 53. t.-czikk, mely a felekezetek egymáshoz való viszonyát szabályozza. *Huszonkét*

év óta mit sem haladtunk s pedig éppen a katolikus egyház és a clerus érzékenykedése miatt.

A negyvennyolczadiki episcopatus jelszavainak tehát ma nincs értelmük. Az állam és az egyház különválásának *külső, organicus formája, a vallási autonomia*. (Vajjon tudják-e ezt a phrasisok emberei?) Nem pusztá *megkülönböztetése* az államnak és egyháznak, mint Samassa érsek mondta, hanem valóságos különválasztása, ha az autonomia valóban autonomia akar lenni.

A miniszteri értekezleten mondottaknak vagy nincs értelmük, vagy csak kettőt jelenthetnek.

Vagy azt, hogy a kormány és a püspöki kar — igen helyesen — nem akar komoly autonomiát, hanem csak külső látszatot. Valami schein-parlamentarismusfélét az egyház kebelében. Vagy azt, hogy a dolog lényege keresztül fog törni a kétértelmű szavakon, e zavaros nézetek homályos burkán, és az összehívandó congressuson a valódi autonomia lép föl követelésével.

A ki pedig autonomiát követel — teljes autonomiát s nem pusztá külsőséget —, az az állam és az egyház teljes, végleges különválasztását írja zászlajára.

Hiszen az 1848-diki püspöki conferentia is oly autonomiát követelt, minő a protestánsoké. A miniszteri értekezleten majd minden szónok kizártnak mondta ezt a formát; *de nem zárja ki, sőt követeli azt azon agitatio, melyet az alsó papság folytat.*

A jelenlegi egyháznagyok hasztalan ejtik el az 1848-diki püspökök követelését. Magáévá teszi, *sőt már magáévá tette azt az alsó papság és a politikai tulzó radicalismus.*

De e követelés 1848-ban politikai aggodalom és tactica volt, ma: értelmetlen játék a szavakkal.

A protestáns autonomiának katolikus utánképzése lehetetlen egyházilag s keresztülvihetetlen politikailag.

A protestáns autonomia választja a püspököket. (Bele-

egyezik-e a katolikus egyház, hogy püspökeit szintén a congressus válaszsza?)

A protestáns autonomia kezeli a felekezeti vagyont. (Oda adná-e a püspökök a laicus elem kezébe, nemcsak az alapítványokat, hanem a püspöki dominiumokat?)

A protestáns autonomia tartja kezében a fegyelem gyepölőt a papság ellenében. (Átadná-e az egyház a fegyeleni hatalmát a laikusoknak?)

Bizonyára nem és százszor nem. E »nem« kifejezésre is jutott a conferentián. *Ehárom föltétel nélkül pedig nincs autonomia, vagy ha igen, akkor az nem a protestáns autonomiának zászlóira irt utánzása.* Nem a katolikus hívek szabad mozgása és rendelkezési joga.

A protestáns autonomia és a katolikus egyház fölfogása gyökeres ellentétben vannak. Annak alapja a népképviselőlet és a parlamentáris elv, hogy a többség dönt.

A katolikus egyház e szervezetet el nem fogadhatja: mert hisz egész lénye tiltakozik ellene. Tiltakozik a népképviselőlet és a parlamentarismus ellen. Hisz ép e két nagy eszmének visszaütése miatt támadt benne az államtól való különválás gondolata. De csodálatos paradoxon gyanánt mégis önmagára akarta alkalmazni mind a kettőt, midőn a protestáns autonomia recipiálását kigondolta.

Vajjon komolyan gondolta-e? Bizonyára nem. Vagy ha igen, akkor a katolikus egyház szerkezetében oly átalakulás támadna, melynek következményei kiszámíthatatlanok.

Hát a magyar állami érdekekben? A liberalismus nevében követelik ez érdek csorbitását. *A liberalismus azonban nem mehet tovább, mint a hol már az állami érdekbe ütköznék.*

De vajjon a katolikus autonomia (a protestáns szerkezet utánképzésének alakjában) sértené-e állami és nemzeti érdekeinket?

Csak a vak és süket nem találja meg itt a legtermé-

szetesebb választ. Nem is szólok arról, hogy a püspökök választásának az autonomiára való hatása érzékenyen károsítaná a magyar állam hatalmát, a király egyik legfontosabb jogát és hogy lennének panszláv püspökeink.

Az egyházi javak kérdésével sem foglalkozom, mert az állam és az egyház különválásának esetében, ezekre az előbbi okvetlenül rátenné kezét. Nem adhatná azokat ki katolikus felekezetnek, hogy Besztercebányán és Nyitrán tót, Zágrábban nagy horvát ezélokra fordítsa azt.

Csak az egyszerű arithmetica az, a mit a katolikus autonomia tulbuzgóinak, lármás káplánainak és nagyhangu kántorainak figyelmébe ajánlok.

Lehetséges, *hazafias* ott tenni kísérletet a szabad mozgással, elvont theoremákkal, a hol a magyar faj kisebbségben van; tehát az elnyomatás veszélyébe kerülhet? *Több mint nyolcz millió a katolikusok száma. Az egész magyar fajé nincs akkora, s hozzá igen nagy része protestáns.* (Az arány ez: a magyar fajnak $56\frac{9}{10}$ -ja róm. kath., $35\frac{9}{10}$ -ja református.) *A katolikus magyar faj tehát nagy kisebbségben van a katolikusok közt*

Szükségünk van-e ekkép oly intézményre, mely kitüntesse a magyar faj számbeli gyöngeségét s a magyar állami érdekét nemzetiségi majorisálásnak teheti ki?

Szükségünk van tán a nemzeti érdek szempontjából? Talán nincs elég bajunk különben is a nemzetiségekkel? Talán nem elég nekünk az ágostai egyház autonómiájában bujkáló panszlavismus? Talán nem elég a szerb vallási autonómiát régebben eszközül használt omladina, melyet szerencsére, Tisza szét tudott robbantani? Talán nem elég a gyülekezési és sajtószabadság alapján újra megindult román népizgatás? Talán nincs dolgunk, ellentétünk, küzdelmünk elég, hogy a katolikus autonomia révén, bajt, ellentétet, küzdelmet keressünk?

Nem, tisztelt vörös és fekete demagogia! A magyar állami és nemzeti érdeket nem szabad kockára tenni semmiféle phrasis vagy szajaskodás kedvéért.

A ki a katolikus autonómiát (a főntebbi, tehát más értelemben, mint a kormány és a püspöki kar) akarja, az ugyanolyan joggal és logikával követelhet általános és titkos szavazatot — mert ez igazán democraticus — és követelhet Magyarország számára respublicát.

De miért nem követeli egyiket sem, bár a legszelsőbb politikai véleményáramlat?

Miért követelik az elsőt csak a nemzetiségi tulzók?

Mert a mily mérvben előmozdítja a magyar állam érdekeit a liberalismus, ép oly mérvben veszélyeztetné azokat a radikális tulzás. Mert az általános és titkos szavazás nemzetiségi tükrödarabokra törné parlamentarismusunkat. A respublica pedig — eltekintve a magyar nemzet önzetlen loyaltásától — ezt pusztán egy nemzetiség színvonalára súlyesztené.

Ezért nem akadhat komoly politikus — sőt még nem komoly sem —, a ki egyiket, vagy másikat be akarná hozni hazánkba.

Ez áll, legalább részben, a katolikus autonómiánál is, ha az igazi autonomia akar lenni, protestáns értelemben.

Csáky Albin gróf terve nem tartalmaz legalább aggasztó veszélyeket; de nem is a protestáns autonomia utánképzése az. Épp azért számba vehető politikus ezen túl nem mehet.

Még Csáky terve sem mentes minden aggyálytól. A községi autonomia két irányban tartalmazhat hátrányokat.

Az egyik az, hogy a nemzetiségi vidékeken a nemzetiségi laikus elem nemzetiségi törekvéseket vihet be az iskolába. Nemzetiségi szempotból választ papot és tanítót.

A másik, hogy az egyház, a községi autonomia ürügye alatt, elszakítja az államtól az iskolai ügyet. Simor herczeg-prímás, az autonómiáról beszélve, világosan megmondta, hogy

a kath. autonomia nem képzelhető másképp, mint kath. felekezeti iskolákkal.

Ime, a magyar politikának két állandó akadálya, a felekezeti és nemzetiségi szellem, még az autonomia ezen alakjában is nemzeti munkánk útjába gurul.

Keresztül kell azokon lépni. A ki nem lép keresztül, az visszalép. De nemcsak a liberalismus, hanem egyszersmind a nemzeti politika útján.

VI. FEJEZET.

Egyház-politika.

Bármily véget ér az elkeresztelések kérdése, az egyház-politika tekintetében a helyzet megtisztult. A tanulság egészen világos. A magyar politikának nem lehet számitania a felekezetek türelmére s az egyház támogatására, mihelyt valamely kérdés a felekezeteknek egymáshoz való viszonyát érinti, akkor sem, ha az állam tekintélyének az egyház irányában való érvényesítéséről van szó.

Sőt számitani lehet mindig a harcokra, a küzdelemre, a nemzeti politika útjába vetett akadályokra.

E tanulságból önkényt folyik a követendő egyházi politika jellege. Folyik első sorban az, hogy öntudatos, tervszerű egyházpolitikára van szükség az eddigi habozás helyett. Következik, hogy a ferde helyzeteket és kétes állapotokat meg kell szüntetni, s tiszta és világos helyzetet kell teremteni.

Összeütközés állam és egyház közt csak ott támadhat, a hol a határvonalak nincsenek kellőleg megvonva s a functiók jellege nincs kellőleg tisztázva.

Két ut vezet az egyház és állam közt szükséges határvonalak meghúzására. Az egyik az állam és az egyház teljes különválasztása. A másik pusztán csak a functiók elkülönítése.

Az első liberálisabbnak látszik. Első pillanatra úgy tűnik föl, mintha jobban megfelelné az állam és az egyház érdekeinek. De valójában ez nincs így. Az egész történelem és annak minden tapasztalata azt bizonyítja, hogy a kath. egyház külön-

válása az államtól, kifejti, erősíti az ultramontanizmust s hátrányára válik a többi felekezeteknek.

Ez tapasztalható Irországból és Amerikából egyaránt. Miért? Mert egyik vallásnak sincs oly kitűnő szervezete, mint a kath. egyháznak. Centruma kívül fekszik az államon, dogmái föltétlenek, megalkuvást nem tűrnek. Papsága a föltétlen engedelmesség és a coelibátus alapján levén szervezve, fegyelmezett hadsereg gyanánt mindig rendelkezésére áll a központi akaratnak, azon egyházi hadvezérnek, aki biztosan számíthat rá, hogy parancsát törvény gyanánt tekintik a világ egyik végétől a másikig. És hogy egyetlen szava mozgósítja az értelmileg és fegyelmezettség dolgában legkiválóbb hadsereget.

Mióta az emberi agyvelő állami és társadalmi organismusok kigondolásán fárad, a kath. egyházéhoz fogható szervezetet sohasem hozott létre. Mily gyengék és ephemerek voltak a kath. egyház organismusához képest a leghatalmasabb eddigi katonai, politikai vagy vallási szerkezetek?

Ezt az organismust nem bontják meg nemzeti és kulturai különbségek. Ugyanaz a legcivilizáltabb és legvadabb népek közt. Ugyanaz Európában és Afrikában.

Nem bírta szerte törni azt az új kor leghatalmasabb, legellenállhatatlanabb eszméje sem: a nemzeti eszme. Azon eszme, mely népeket zuzott s apró darabokból nemzeteket rakott össze. Azon, szinte még a vallási eszménél is erőteljesebb eszme, mely legyőzi a civilizációnak a cosmopolitizmus felé hajtó erejét s fölállítja, megerősíti a már lerombolhatni vélt válaszfalakat nép és nép, nemzet és nemzet közt.

Az egyház szerkezetének cosmopolitizmusán még ez az ellenállhatatlan eszme sem volt képes rést törni. Nem tudta az egyházat szédítő örvényébe ragadni. Sőt ellenkező történt mindenütt, ahol az egyház és állam egészen, vagy részben különváltak. Az ultramontanizmus nem a nemzeti eszme, hanem a központi egység felé vitte az állam bilincseiből kiszabadult egyházat.

Nincs a középkornak, tehát nem a nemzeti, hanem a vallási eszme korának egyetlen szaka sem, melyben a kath. egyház centralisáltabb, egysége szilárdabb és homogénebb leendett, minő az jelenleg, a nemzeti eszme korszakában.

A szabad versenyben mikép tudna győzni, vagy csak sikeresen meg is küzdeni a kath. egyházzal más felekezet, melynek — valamennyinek — organismusa gyöngé, törekeny a kath. egyházéhoz képest? Mikép tudna megküzdeni a protestantismus, mely mindenütt a nemzeti életbe olvad bele s melynek papjait a vér kapcsa köti a társadalomhoz, kik nem hódolnak központi akaratnak és nem fogadnak el vak engedelmességet?

Szerencséje volt a protestantismusnak, hogy a kath. egyházra már a középkorban az állam tette kezét; hogy a két organismus összeolvadt, hogy mindenütt államegyházak támadtak. Pedig ez utóbbi miatt minden korban legjobban panaszkodott.

Az állam és az egyház szervezetének összeolvadása megátolta ennek szabad mozgását, actió-erejét. Ez összeolvadó szervezet nemcsak az államhoz hozta közelebb, hanem egyszerűs mind a nemzethez. A többi vallásfelekezet, még elismeretése után is, látszólag hátrányban volt a kath. egyházhoz képest, mely szervezeti összefüggésben volt az állammal, holott valamennyinek ez vált és fog válni a jövőben is előnyére.

Az állam, megátolva a kath. egyház szabad mozgását, ezáltal védte a felekezeteket.

Ez az oka, hogy az ultramontanismus, a fekete demagogia mindenütt hangosan követeli az egyház fölszabadítását az állam bilincseiből. Mindenütt követeli a szabad versenyt, melyről tudja, hogy abban győzni fog.

Ez az oka, hogy a látszólag liberális jelszó lényegében nem az, hanem annak ellenkezője. Ez állam és egyház különválasztásának nagy phrasisa alatt tulajdonkép a clericalismus veszélye lappang.

A magyar politikának tehát nem szabad zászlajára írnia e nagy phrasist, melynek belső tartalmát oly kevesen értik meg, különben nem kapnának annyian rajta.

A magyar állam és a kath. egyház szerkezetileg nem válhatnak külön; örök frigyben kell hogy maradjanak.

A tisztelt fekete demagogia hasztalan hirdeti az egyházi dogmával ellentétes divorçons! jelszavát.

Nem, állam és egyház Magyarországon nem válnak szét. A mindkettőre nézve terhes, sőt kellemetlen házasság megmarad, mint annyi más hasonló házasság az életben. Csak a *functiók* választandók szét. Az egyház dolgában az államnak semmi köze; de viszont az állam saját feladatainak megoldását vegye kezébe s ne bizza azokat az egyházra.

Az anyakönyvek vezetését és a lakosság ügyét bizza saját közegeire. De nem megalkudva, hanem határozottan és teljesen.

Tehát kötelező és általános polgári anyakönyvre, s kötelező és általános polgári házasságra van szükség.

E functionális különváláson már keresztülment minden civilizált állam s egyik sem bánta meg. Keresztül kell mennünk nekünk is, ha azt akarjuk, hogy az állam érdekei megvalósuljanak s a vallásfelekezetek közt a béke lehetséges legyen. De szervezeti szétfválásba nem megyünk bele. Jobb túrni néha a kellemetlen házasságot, mint válópört kezdve, pörölni, vitatkozni, gyűlölködni az idők végtelenségéig.

*

Az állam és az egyház szétválasztásának montalemberti és lamennais-i tanát a magyar episcopatus nem teheti magáévá.

Ismételten fejtegettem, hogy e tan nem a liberalismus találánya, hanem az ultramontanismusé. Kimutattam, hogy a clericalismus a parlamenti és liberális állam ellen akarta e tant kijátszani. A Lamennais-ek és Montalembertek azt hitték,

hogy az egyház nagyon összefér oly házasságban az állammal, melyben az utóbbi nincs alkotmányosan berendezve.

A caesarismus és despotismus rászorulnak a clerusra (nem a vallásra, melyre szüksége van minden kormányformának) s így az egyháznak dolga jól folyik. A parlamentáris állam ellenben a népre támaszkodik. Gyökere nem az egyházban, hanem a nemzetben van. A szavazatok tartják fönn, vagy buktatják meg, nem pedig az egyházi szónoklatok.

Követelhetett-e az ultramontanismus mást, mint hogy az ily államtól az egyházat külön kell választani? Az egyház csak az absolut, vagy csak oly állammal élhet egy lakásban, melynek kormányzata közel áll az absolutismushoz. A szabadság, vagy épen parlamentarismus a férj — az állam — csapodárságát jelenti; a nő — az egyház — tehát külön appartementbe hurczolkodik át.

És a világ összes történetében bebizonyult, hogy a radicalisok, hangos phrasisaik, gyilkos szemforgatásaik daczára, legnaivabb emberek. Ostoba gimplik gyanánt minden lépén fönnakadnak, s ekkép megfogva is folytatják — a kitömní valók! — üres csiripelésüket.

A politikai radicalismus az egész világon ráment az ultramontanismus által kitett lépre. A radicalisok europaszerte mindenféle nyelven, s minden formában, könyvben, ujságcikkben, röpiratokban, népgyűléseken és parlamenti szónoklatokban mint derék, radicalis tant hirdették az állam és az egyház különválasztását.

Ami radicalisainkkal ugyanez történt. Azt hitték, ők fogták meg az ultramontanismust, pedig az fogta meg és viszi; törököt fogtak, de nem ereszti őket. Irányi azt hiszi, hogy az ideális radicalismus rózsaszín köpenyében ül a legszélső oldal legszélső padjában; pedig tudtán kívül jezsuita köpeny van rajta. Ugron azt hiszi, hogy hatalmas hangjával és lángoló tűzével, mint modern Danton, a legszélsőbb tanokat mennydörgi és

a radicalismus bárdjával áll a politikai küzdterén és pedig barátságuk az, amiben ott megjelenik.

Polonyi Géza legalább ismeri magát. Tudja, hogy ő primási ajtónálló a parlament szélbali expositurájában.

Hát Apponyi Albert gróf mit hisz, mit képzel?

Az ő műveltségéről föl kell tenni, hogy ismeri a montalembertismus tanát, s annak történetét; de viszont jellemének tisztaságáról és őszinteségéről föl kell tenni, hogy nem csalárdság, vagy alakoskodás vezette a vörös és fekete demagogok társaságába.

Ez alatt természetesen nem azt értem, hogy a polgári házasságot követeli. Ezt követeljük mi, követeli mindenki és kell, hogy rövid idő alatt megvalósítsa a kormány. A polgári házasság követelésével Apponyi Albert nagy szolgálatot tett a liberalismusnak és a nemzeti érdekeknek. Értem azt, hogy belement az állam és egyház szétválasztásának követelésébe, amit, az ő ismeretei és tudása mellett, más meg nem magyaráz, mint kedélyének az impressiókra való tulságos fogékonysága. Azon fogékonysága, mely őt a legkülönbözőbb utakra vitte a politikában, s az eszmék legkülönbözőbb régióiban tétetett vele kirándulásokat. Vádolják Apponyit, hogy minduntalan változtatja politikai nézeteit. Ez tévedés. Nem változtatja, hanem régi nézetei mellé lasankint újakat vesz föl. Olyan ő, mint a szerelem iránt tulságosan fogékony férfi: minden új szépség elragadja, de egyszersmind mindig kész a régi ideáljaihoz való visszatérésre. Sőt tudja valamennyit, a régieket és újakat, szeretni egyszerre.

A püspöki kar azonban aligha ily fogékony lelkű. Simor hercegprimás nem sentimentalis kedély, Schlauchot finom észjárása nem könnyen engedi felülni.

A főpapságot csak tactical szempont bírhatná rá, hogy bele vesse magát azon áramlatba, hol a clericalis és politikai radicalismus halad fekete és vörös vitorláival.

De ha belevetette magát, vajjon képes lesz-e visszafelé uszni, vagy elragadja az ár?

Ismételten fejtegettem az állam és egyház szétválásának következményeit a főpapságra nézve. A mondottakat nem szükséges ismételnem. Az államot érintő következmények tán még mélyrehatóbbak és károsabbak lennének.

És a püspöki kar — legalább közvetve — mégis az állam és az egyház szétválasztásán dolgozik, midőn Csáky rendelete ellen küzdve, nem akarja elismerni, hogy az államnak van rendelkező joga az anyakönyvek vezetésének tárgyában. De leginkább küzd az egyháznak az államtól való különválasztásáért, midőn az 1868. 53. t.-cikk revisióját sürgeti.

Aki megtagadja az államtól azon jogot, hogy bár a különböző felekezetek békéjének fenntartása czéljából rendelkezhesék a vegyes házasságokból származó gyermekek vallása fölött, az megtagadja, hogy lehetséges szervezeti összefüggés az állam és az egyház közt. Az az utóbbit kiköltözteti az elsőből.

Itt van az első láncszem, azután következik az egész lánczolat. A különválással szükségkép együtt jár a vallási autonomia. (A miniszteri konferentián vajjon kinek jutott eszébe, hogy ez a különválás előtt nem lehetséges?) Következik a király kegyuri jogainak megszűnése. Következik a vagyoni szétválás és következik az egyház azon törekvése, hogy az autonomia ürügye alatt az iskolát elvonja az államtól, a nevelést saját kezeibe kerítse.

És következik, hogy az egyház, midőn az állam közjogi szerkezetéből kilépett, politikailag szervezkedik. Hogy az egyházi önkormányzatba bevont laikusok segítségével katolikus pártot teremtsen, s hogy az ultramontanizmust kibontott zászlóval és egyházi zenekísérettel mellett bevonultassa a parlamentbe.

Ime, a tények és következményeik szükséges logikai lánczolata. Ki óhajthatja ezt? Komoly politikus bizonyára nem.

Ép azért magyar politika döntő tényezői bele nem egyezhetnek az állam és az egyház szétválasztásába; ha azonban ez mégis feltartóztathatlanná lenne, akkor ebből világos következmények folynának az államra nézve is.

Felekezeti jellegének utolsó maradványa is megszűnnék; de mert a kath. egyházra nem támaszkodhatnék, támaszkodnia kellene a protestantismusra.

Az egyház kezén levő állami vagyont vissza kellene vennie. Azon jogait, melyeket eddig az apostoli király kegyuraságának czimén gyakorolt, gyakorolni fogna a legfőbb felügyelő-jog erejénél fogva. Ez utóbbi ha erős kézben van, ép oly erős, mint az első. És az erős kezek nem hiányoznának. Az iskolákra pedig az állam rátenné kezét a közoktatás állami jellege miatt.

Sőt szükségkép tovább kellene mennie. Ez államtól különvált egyházra szinte policziális jogot kellene alkalmaznia, vajjon ennek kebelében nem történnek-e a nemzetiségi vidékeken államellenes üzemek?

Be kellene minduntalan kukkannia a papnöveldekre, vajjon hazafias szellemben nevelik-e ott a jövődöbeli papokat?

Bele kellene kotornia a káptalanok számadásaiba, vajjon azon alapok, melyeket kezelnek, jól és pontosan kezeltek-e?

És védekeznie kellene a kath. felekezettel (ekkor már nem egyházzal) szemben, mint szüksége volna ma is hatályos védelemre az ágostai és a görög-keleti felekezet ellenében.

Szüksége volna Kanzelparagraphusra a kath. papok ellen is, holott ezek irányában erre eddig nem volt szüksége.

Végig kellene harcolnia azon egész kulturharczot, melyet Poroszország és Bismarck, annyi keserüséget és szenvedést okozva, végig küzdöttek.

Valószínű, hogy ekkor sem állitana föl külön egyházi bíróságot a papok vétségeire, s ezeknek hivatalából való

elmozdítására. Ily bíróságot Poroszország és Bismarck vas keze sem tudott soká fönntartani; a revisió-törvény, bár functióit nem (a mi elég csodálatos), magát a bíróságot megszüntette.

De okvetlenül szüksége volna a katolikus egyházzal szemben is azon jogra, a mit az ágostai és görög-keleti felekezetekkel már is igénybe kellene vennie, hogy a papok csak úgy foglalhatják el állásukat, ha a politikai hatóság ellenük kifogást nem tesz.

A kath. egyház és a magyar állam közt tényleg létező kapocs miatt ily védelemre az utóbbi nem szorul az első irányában. Az állam nevezvén ki a püspököket és érsekeket, s az alsó papság ezektől függvén, a kormánynak hatalmában áll meggátolni, hogy az egyházban államellenes törekvések kapjanak lábra. De a különválás esetén az állam kénytelen lenne az említett rendszabályhoz folyamodni. Legfőbb érdekei követelnék ezt, valamint legfőbb érdekei követelik ezt már most a lutheránusokkal és görög-keletiekkel szemben.

Egyáltalán valahára tisztába kell jönnünk az egyházi politikával. Nem esetről-esetre kell azt megállapítanunk, hanem föl kell állítanunk alaptételeit.

Az első alaptétel az, hogy a vallási autonomiákat nemcsak szaporítani nem szabad, hanem inkább kevesbiteni; nemcsak tágítani nem kell, hanem inkább lehetőleg szűkíteni volna szükséges.

És ez lehetséges az állam felügyeleti jogának erőteljes érvényesítése, vagy a hol másképp nem lehet, törvényhozási actus által.

A második alaptétel az, hogy az állami és nemzeti célok megvalósításának útján semmiféle vallás, felekezet, vagy bármiféle szervezet akadályt nem képezhet. Vagy ha igen, ez akadályt az államnak, törvényhozásnak, kormánynak el kell hárítaniok.

Különben sohasem jutunk el semmire, sohasem való-
sítunk meg semmit. Az államnak sohasem lesz tekintélye,
ereje, akarata. A szelek és véletlenségek játéka leend az egész
magyar politika. Puszta, üres vágy, mely nem nyilatkozik
öntudatos tettek által. Nemzeti ábránd, mely sohasem valósul
meg. És mely a költő szavai szerint csak festett egekbe néz,
de megrontja, elkесeriti az életet.

VII. FEJEZET.

Katholikus párt és parlament.

Az ultramontanizmus már évek óta hangoztatja, hogy kath. pártot kell alakítani. Nem egyházi, hanem politikai jellegű pártot.

Politikai pártorganizmust, mely bele fonódjék az egész társadalmi és politikai élet összes szövetébe. Mely mindenütt ott legyen, a hol a közéletnek egy mozzanata megy végbe. Ott legyen a községben, a megyében, városban, a képviselőválasztásoknál, magában a parlamentben.

Ez a követelés évek előtt ép oly nevetségesnek, mint lehetetlennek látszott. Ha most a fekete és vörös demagogia háborítatlanul folytathatja izgatását, ezen nevetséges valami komolylyá, a lehetetlen lehetségessé lesz.

Az egész agitációnak tulajdonképp ez a célja és semmi más. Az elkeresztelések csak nevetséges ürügyül szolgálhattak a valódi törekvéshez. Álcát a valódi cél elleplezésére.

Az 1868. 53. t.-cikkrevisiója cél és ürügy egyszersmind. A revisió maga is hasznos volna az ultramontanizmusra; de ez leginkább a szülék szabad rendelkezési jogának ürügye alatt véli megmozdítani a kath. laikusokat.

A Szápáry-kormánynak kath. felekezeti eszközökkel való megbuktatása oly nevetséges vállalkozás volna, hogy a *fekete* (nem a *vörös*) demagogia erre nem is gondol. Midőn ezt mégis hirdeti, egyszerűen a vörös demagógiát akarja fölültetni. Ez, mint rendesen, föl is ül neki.

Az összes mozgalom jelen és jövőbeli célja tehát nem

lehet más, mint kath. politikai párt alakulása. Ezért követeli az ultramontanizmus az autonómiát is, mert autonomia nélkül a világi hívek érdeklődését nem lehet fölkelteni.

El sorok írójának biztos tudomása van róla, hogy az autonomia zászlaja alatt, de valójában egy országos kath. párt létesítésének érdekében még a tél folytában nagy mozgalom fog megindulni. A kath. népgyűlések megtartásának mindenütt ez lesz célja, azon monstre népgyűlésnek is, melynek komédiáját a vezetők Budapesten szándékoznak színre hozni.

Az egész mozgalomnak politikai és szervező vezére *Polonyi Géza*, a fekete-vörös demagogiának ezen tagadhatatlanul ügyes, sőt veszedelmes képviselője. Az egész szélsőbalon, mely tudtán kívül (Polonyi tudja) az ultramontanizmus szolgálatában áll, nincs oly mozgékony agitátor és organisáló talentum, mint a lefolyt parlamenti botrányok ezen vakmerő s mégis sima rendezője.

De ő csak a színesz, a ki a színpadon mozog. Vajjon ki a sugója?

Azt mondják, maga Simor herczeg-primás, ki Polonyiban fölfedezni vélte a maga Luegerjét.

Simor vallási fanatizmusától ez kitelik. A kit egyszer ez a fanatizmus vaksággal vert meg, az többet nem lát, nem gondolkodik, s nem válogat az eszközökben. A vakság ezen szelleme által megszállt egyéneknek — papnak, világinak — mindegy, kard, vagy dorong. Szentelt vízbe mártott vértanulandzsa, vagy sárosvégű bot.

De meg vagyok győződve, hogy az episcopatus többsége nem helyesli azon mozgalmat, melyet most a kuliszszák mögött készítenek elő; de csakhamar föltolakodik a nyilvánosság színpadára.

Az oly ravasz és éles szellemek, minő *Schlauch*, észreveszik e mozgalomnak az episcopatusra vonatkozó hátrányát. Az oly finom kedélyek és szelid lelkek pedig, minők *Császka*

és *Bende* püspökök, visszariadnak azon zajos mozgalomtól, mely nemcsak ország békéjét, hanem a templomok szent csendjét is meg fogja zavarni.

De ez agitáció mégis kész szervezetet fog találni az egész országban. Nemcsak a kath. clerus hatalmas szervezetét, hanem e clerusnak a közügyekben elfoglalt állását.

A clerus ujabbban mindenütt ott van, a hol közügyeket tárgyalnak. Ez ellen senkinek sem lehet kifogása, ha a közügyek érdekében történik. Azt az értelmiséget, melyet az országban a kath. clerus képvisel, örömmel lehetne látni a közügyek szolgálatában.

De attól lehet tartani, hogy az izgatás folytán a clerus felekezeti érdekeket visz közéletünkbe, a község, a város, s a megye gyűléseibe. És attól lehet tartani, hogy, a clerus ezen szerepét a közügyekben, a vezetők kath. pártalakítására fogják fölhasználni.

És hogy a clerus mindenütt és tömegesen jelen van, az alábbi adatok megvilágítják. Nem is szólok a clerustól függő ügyvédekről és tiszttartókról. Nem gyűjtöttem adatokat az egész országban, csak a felsorolt megyékre nézve mutatom ki, hány kath. pap tagja a törvényhatósági bizottságnak. (A protestáns papok száma elenyészően csekély.) A városokat és községeket szándékosan mellőztem; mert hisz ezekben majd minden ott működő pap egyszersmind tagja a közgyűlésnek.

Győr.

Katholikus pap.

Bochuniczky Ignác
Bors Pál
Flaskár Antal
Holényi János
Hollósy János
Kihl Medard
Mann Honór
Mester István

Nagy György
Nogáll Károly
Pigmond Ferencz
Rozmanich Richard
Ruschek Antal
Szabó József
Takácsy József
Tóth Balázs
Tóth István
Vaszary Kolos
Zalka János.

Csanád.**Katholikus pap.**

Kun László
Kugel János
Nagy Pál
Kristóffy János.

Zemplén.**Katholikus pap.**

Argalin Márk
Blanár József
Boiz Aurél
Brett Gyula
Degró Péter
Dragonecz Lajos
Gay János
Hainovszky András
Kolbay Gergely
Lehoczky Endre
Lennés János
Madarassy Béla
Mihalovics Jenő
Palóczy József
Rády György
Soltész Endre
Strasser Antal
Szepessy Ede
Szigmarovics János
Putkovics József
Adamovits István
Beszterczey Ferencz
Bergler Gyula
Böszörményi Károly
Dörner Károly
Dudics János
Elek Sándor
Fejes István
Fodor Sándor
Gedeon János
Géczy István
Herur Ferencz
Kokas Endre

Kapossy Menyhért
Koriga András
Kromcsák János
Lehocsinzsky Adolf
Lojda József
Marinek József
Mihályffy László
Mikolay Pál
Molnár István
Perlsberg Ede
Prauser Alajos
Pura Sándor
Schlieder János
Somogyi József
Somogyi Gerő
dr. Schütz Nándor
Szekerák Kálmán
Szekeres János
Szentlélek Gyéza
Szhurkay Ágoston
Zombory Gerő
Zsembész Damark.

Somogy.**Katholikus pap.**

Bacsy Ferencz
Herczeg Krizdog
Kesserics Ferencz
Márton Mihály
Neumayer Károly
Somogyi György
Szabó Lajos
Szabó Vilmos
Szijártó Károly
Bertalan Alajos
Czupi Bálint
Czuppon Károly
Farkas György
Humor Gábor
Kaonlák János
Kenyerés Lajos
Kauzli Gyula
Kiss György

Melhárd Gyula
 Pehám Márton
 Rainer Gyula
 Saducz Rezső
 Sára József
 Szentcs István
 Szabó József
 Szép Ferencz
 Ujlaky József
 Ujváry Ferencz
 Víz István.

Tolna.

Katholikus pap.

Hollndonner Ferencz
 Magyar József
 Frühwirth Géza
 Fülöp György
 Magyar Zsigmond
 Péchy József
 Woschinszky Mór
 Sággy Pál
 Zányi György
 Streicher Péter
 Mihó György
 Csontos Jenő
 Spiesz János
 Németh Ferencz
 Dömötör Lajos
 Novák József
 Vágner Samu
 Hanny Gábor
 Samu László
 ifj. Beneze István
 Gajdossik János.

Veszprém.

Katholikus pap.

Bánffy József
 Bauer József
 Derdák Lőrincz

Ellmann János
 Edlinger Titus
 Follter Gusztáv
 Horváth János
 Lukacsek János
 Matzer Endre
 Nemes Dénes
 Németh János
 Pados Lajos
 Röthy Mihály
 Rainiss Gyula
 Rosos István
 Sarlay Ignác
 Sebestyén József
 Szanter Ignác
 Udvardy Ferencz
 br. Hornig Károly
 Supka Jeromos
 dr. Palotay Ferencz
 Tallián Lázár
 Pribék István
 Kemenes Ferencz
 dr. Fejérváry József
 dr. Rédey Gyula
 Vogronics Antal
 dr. Sárkány Miklós
 Devics József
 Magyar János
 Jánossy Gusztáv
 Szabó György
 Szalay Mihály
 Néger Ágoston
 Vida Antal
 Czompó Gábor
 Horváth Antal
 Bognár Endre.

Zala.

Katholikus pap.

Simon Zsigmond
 Etl István
 Koller István
 Mataszovics István

Szele Ignác
 Peczek György
 Varga János
 Berg Bódog
 Hergar István
 dr. Berger Ignác
 Mild Mihály
 Gadó Máttyás

Trencsén.

Katholikus pap.

Rehák István
 Rompanek József
 Kopácsy Antal
 Strakovics Ferencz
 Kardos Gusztáv
 Okolicsányi János
 Czibó János
 Buzna József
 Romiss János
 Tomann Gyula.
 Mihalik József
 Zsilincsik György
 Postianszky Ferencz
 Madocsay Gáspár
 Lovoszer János
 Mednyánszky Márton
 Laszkó János
 Roy Pál
 Illovay István
 Kluch János
 Csulen Mihály
 Zárjeszky János
 Houza Alajos
 Baumgartner János
 Rényi István
 Bucsek Gyula
 Léday Sándor
 Polonyi Antal
 Riesz Károly
 Szantner Lajos
 Pápay Endre
 Stelczer Géza

Hianszik Ferencz
 dr. Khorányi József
 Dernischek Pál
 Pivárcsi Nándor
 Czoch Pál
 Bielek József
 Zlatháry Károly
 Nemcsék Ferencz
 Baázs István
 Pálffy Pál
 Sztranyavszky József
 Tordy Ede
 Róth Ágoston
 Sefcsik Károly
 Pelczmann János
 Radlinszky János
 Zlatháry János
 Uskert. János
 Valjasek Pál
 Posta János
 Horváth Ferencz
 Bukva Alajos
 Kappolay István
 Raska János
 Szecsánszky János
 Sássy Pál
 Gyüresánszky Dömötör
 Tordy Ignác
 Tordy János.

Sopron.

Katholikus pap.

Kloiber József
 Lévay Pál
 Stöckert András
 Kurcsy János
 Morth János
 Famesz János
 Steiner Adolf
 Blazovits Pál
 Szabó János
 Famesz János
 Matits Fábé

Muskovits János
 Gayer József
 Blazovits Izidor
 Lakner Ambró
 Torkos József
 Polgár Dénes
 dr. Zalka János
 dr. Kuncz Adolf
 Grossmann Ignác
 Payer Mihály
 Hujber János
 Czakó Mihály
 Réffy Endre
 Fritz Ferencz
 Terner Péter
 Milkovics István
 Ecker Pál
 Pintér János
 Tolnay Gábor
 Zechmeister Gáspár
 Kiss István
 Baur György
 Szeghő Ferencz
 Nagy Károly
 Hérics Antal
 Madarassy Antal
 Somogyi József
 Dommanovics Ferencz
 Grossman Lipót
 Tóth György
 Módly József
 Koller János
 Stotz Károly
 Blazovits Márk
 Köllý Antal
 Schlegl Péter
 Kisfaludy István
 Szalay József
 Balits Lajos
 Csigi Vince
 Haimert János
 Widder Cyprian
 Berlakovics János
 Eiweck István
 Prawarek Ferencz
 Erdős Lajos

Kiss György
 Milesin János
 Paár József
 Csetkovics István
 Nemess Sándor
 Kórall Máté
 Malonyay Mihály
 Horváth János
 Kutrovác Ernő
 Poischl Péter
 Payersteiner Mihály
 Horváth János
 Dominkovics Sándor
 Frank József
 Poller Endre
 Szabár János
 Schuster József
 Takács Ignác
 Kovács Ignác

Szabolcs.

Katholikus pap.

Fodor Fülöp
 Bartholomeidesz János
 Ferenczy Bertalan
 Verzár István
 Andrássy Kálmán
 Bányász Sándor
 Lukács Ödön
 Tresztyánszky Dezső
 Porzsolt Ádám
 Szabó József
 Szabó Károly
 Sziny Pál
 Porzsolt József
 Berthóty Benjamin
 Liszkay József
 Iványi János
 Hideg József
 Zsigray János
 Szentmáriay Dénes
 Kolmer József
 Eperjessy Ferencz

id. Szikszay József
 Laposy János
 Boras Lajos
 Nagymáté Albert
 Nagy Lajos
 Elek Daniel
 Korchma Pál
 Somlay Mihály
 Márton Gyula
 Dabóczy János
 Fekete István
 Görög Pál
 Görömbey Péter
 Lukács Ödön
 Farbak József.

Esztergom.

Katholikus pap.

Fehér Ferencz
 Gabrielli János
 Jerső Mihály
 Mayer István
 Marczell Akos
 Meisermann Ignác
 Mórász Antal
 Saághy Vendel
 Simor János
 Sujánszky Antal
 Székesváry Imre
 Zsigmond István
 dr. Dunszt Ferencz
 Bossányi Ferencz
 Schenk János
 Imrey Ferencz
 Juk József
 Kollay Jeromos
 Horváth Alajos
 Laskovics Ferencz
 Segesdy Miklós
 Holub János
 Paly János
 Réthy Gyula
 Rezsőffy György

Koller Ignác
 Csepy Zsigmond
 Kránicz Kálmán
 Gyürkits Anaklet
 Laskay Jeromos
 Illés István
 Modrovics János
 Garat György
 Balaton József
 Farkas Sándor
 Alberth Miklós
 Vidoss László
 Kiss Pál
 Vugrin Boldizsár
 Kelcz Gyula
 Golub János.

Krassó-Szörény.

Római katolikus, görög katolikus és keleti pap.

Bíró Flórián
 Breier Ferencz
 Rudinszky György
 Basch Péter
 Boleszny Antal
 Campian József
 Dabics Damaszkín
 Delin Ferencz
 Domil Péter
 Faragó Károly
 Gyorgyevits Gábor
 Ignea Matei
 Jónás János
 Kruesz Iván
 Kezessy György
 Lichtfresz Károly
 Lóvin András
 Madinca János
 Mundryics György
 dr. Popovics György
 Petrovics Germán
 Pokreau Mihály
 Popeszkú Nikolae

Pintya Péter
 Pap Péter
 Pataky Miksa
 Pechtl Ádám
 Popovics Döme
 Perian Mihály
 Popovits Vazul
 Ruszu Döme
 Rácz Károly
 Tenger Lajos
 Vulovich Ignác
 Velpevenu János

Torontál.

Katholikus pap.

Bogdán Gyula
 Bujkovszky Gusztáv
 dr. Ebner Alajos
 Faber Albert
 Grósz György
 Gorovik Sándor
 Hofmann János
 Joannovits Sándor
 Kernich Adolf
 Lang Mihály
 Militariu Trifu
 Mészáros László
 Mamuzsich József
 Predragovich Máté
 Rajkovics Milos
 Schäffer Antal
 dr. Szentkláray Jenő
 Szabó Ferenc
 Trencsényi Illés
 Thesz János

Nyitra.

Katholikus pap.

dr. Csippék Sándor
 Hollady Jenő
 Ács Ferenc

Karsay Imre
 Markovics János
 Reviczky Bertalan
 Bieliczky Justin
 Steffel Nándor
 Skarda József
 Agnelly József
 Bueskó János
 Szecsányi Vilmos
 Juriss Mihály
 Hynoss Béla
 Heil Károly
 Lukács Ignác
 Czeszél Gábor
 Dr. Rossival István
 Stefanik Pál
 Leska János
 Balogh Antal
 Kubicza Terentius
 Puchovszky István
 Jeszenszky Alajos
 Sötér Ferenc
 Prazimszky József
 Tagányi Alajos
 Hölnig Ferenc
 Spányik Tamás
 Wagner József
 Kozlik János
 Minár Mihály
 Rehák Mátyás
 Vincze Károly
 Rosznyáky Károly
 Brühl József
 Kuna Ferenc
 Fábán János
 dr. Roszszivál Izsó
 Baszosik János
 Brhok József
 Marényi József
 Schnierer Ignác
 Steffányi Mátyás
 Mahács Sándor
 Folkusházy Sándor
 Ikrényi József
 Szilágyi Jenő
 Turesányi Mátyás

Hegyi Ignác
 Nécsey Endre
 Szittnyay Ignác
 Csóka Nándor
 Laszab György
 Probszt Dénes
 Kubicek Ferencz
 Katona György
 Durdik Alajos
 Ernyey Kálmán
 Lelkes Adolf
 Dopjera Mihály
 Bossányi József
 Melsiczky Jenő
 Köves Kálmán
 Jancsó Gyula
 dr. Dulánszky Nándor
 Girk Alajos
 dr. Fesztl Károly
 Slaby Ferencz
 Szanter Antal
 Rónay Sándor
 Otrokóczy Lajos
 Molnár Márton
 Pencz János
 Huber János
 Gering Fülöp
 Batócsay Pál
 Wagner Adolf
 Prantner Ferencz
 Medgyessy Ede
 Márton Márton
 Bíró Imre
 Szantner Antal
 Harvax József
 Obadits Ferencz
 Schell Antal
 Frantich Ágoston
 Hepp János
 Bátor József
 Herd János
 Szücs Antal
 Streicher József
 Gruzling Ferencz
 Gött Adám
 Szilvásy Mihály

Borsod.

Katholikus pap.

Szele Gábor
 Klampaczký Alajos
 Mozsoray Antal
 Édes Vincze
 Tamkó Ferencz
 Sullay István
 Sebestyén Ferencz
 Foltón János
 Kőszeghy Mihály
 Kun Bertalan
 Szikora János
 Zsiga Mór
 Répássy János
 Kozma János
 Bárdossy Mihály
 Pozsgay János
 Szakaly János
 Nagy Antal
 Keszler Bertalan

Arad.

Katholikus pap.

Mauró József
 Muszkalay János
 Pálya Mátyás
 Szabados József
 Szathmáry Géza

Fejér.

Katholikus pap.

Erős Lajos
 Koller János
 Mayer Károly
 Büttel Károly
 Kereskényi Gyula
 Kenfler János
 Krécsy Károly
 Saly Pál

dr. Steiner Fülöp
 Károly János
 dr. Steekl Alajos
 Huszár Károly
 Benedek Ferencz
 Prifach József
 Miehl Jakab
 Poszpischil Károly
 Nyirák Sándor

Pozsony.

Katholikus pap.

Ernyey Lajos
 Marschall Lajos
 Alster Mór
 Haskó József
 Springer István
 Ferenczy József
 Boszbory János
 Markovics Alajos
 Kisfaludy Vincze
 Jankovits József
 Kisfaludy Zsigmond
 Markovics István
 Huszár István
 Hermann József
 Polatsek Ernő
 Petrik Ferencz
 Skrivaneck Mór
 Kvassay Károly
 Kopcsányi Ede
 Bernkopf Alfonz
 Vámosy Károly
 Aujezsky Ferencz
 Olsovsky Ferencz
 Weisz Ferencz
 Palkovics István
 Morvay Lipót
 Olgyai Béla
 Méhes Károly
 Mráz István
 Papanek Márk
 Markovics János

Peczko Antal
 Vojtek József
 Gulyás Elek
 Madurkay Miklós
 Ernyei Kálmán
 Csulen István
 Gond Ignác
 Horváth László
 Hübner János
 Ikrényi Mihály
 Jakab János
 Dobsa Mihály
 Kovács Miklós
 Fehér Nándor
 Lassu Lajos
 Sefesik Pál
 Mikovényi Mór
 Jedlicska Pál
 Malobiczky Ignác
 Oláh Miklós
 Pergő József

Nógrád.

Katholikus pap.

Borbás Géza
 Deutsch Károly
 Farkas Mihály
 Hottovinszky Károly
 Kannovin Károly
 Kiss Ratael
 Kolena Endre
 Koren Antal
 Krenedin Endre
 Lechnitzky Pál
 Marich Ágoston
 Marsó Géza
 Miessl Zsigmond
 Neymon Károly
 Ormay Antal
 Patak János
 Plávy István
 Szále Viktor
 Szimonidesz János

Noira Rudolf
dr. Valihora János
Varga Péter
Vida Ferencz
Wlasek János

Jász-N.-K.-Szolnok.

Katholikus pap.

Paszthy Gyula
Koncz Menyhért
Bozoky János
Fülöp Ferencz
Demény János
Han Pál
Dósa József
Kiszely Ferencz
Farszky Ferencz

Temes.

Katholikus pap.

Dobó Miklós
Grösz József
Gózszy Máttyás
Gal Emil
Hannen Ferencz
Hesny Sebestyén
Weber Ágoston

Komárom.

Katholikus pap.

Morva Miklós
Nagy Antal
Viszolaizsky István
dr. Miksó István
Pongrácz Ferencz
Pfleger Mihály
Somogyi Gyula
Halasy György

Palkovich Viktor
Szecsányi Gyula
Simor Mór
dr. Komlóssy Ferencz
Chemesz Antal
Illinyi József
Billing Antal
Cser Vendel
Csermely Ignác
Kertész József
Szalay Pál
Herics Márton
Jeney Ernő

Vas.

Katholikus pap.

Angerbauer József
Miholics Ferencz
Bertalanffy Gyula
Somogyi Lajos
Homolka János
Höbe Károly
Kiss Kálmán
Schlamatinger Róbert
Mezey János
Lendl Antal
Bisicz Ferencz
Haszl Ferencz
Rozmann Rezső
Königmayer Károly
Gálos Mihály
Legás Kálmán
Bödy Antal
Góry Antal
Kiss Károly
Pulok József
Rhorer Emil
Perger Ferencz
Schwarz Ferencz
Pulay József
Strass Adolf
Rosenblüh Antal
Illés Ferencz

Barovnyák József
 Hidas Kornél
 Kopoz János
 Perényi Antal
 Stegmüller Károly
 Puly György
 Königsmaier Károly
 György Antal
 Schwarz Mihály
 Stegmüller János
 dr. Hollósy Jusztonián
 Horváth István
 Bárdossy Kálmán
 Rosenblüh Antal
 Nagy Ignác
 Major János
 Gróff Ferencz
 Köbert János
 Könczöl István
 Havassy Lajos
 Kausz Iván
 Magyar László
 Horváth Ferencz
 Németh Pál
 Berényi Antal
 Deghy István
 Illés Ferencz
 Painer Mihály
 dr. Forrai János
 Bognár István
 Láng Imre
 Radics Ferencz
 Nemeskövy József
 Dorner István
 Baráthy János
 Soós János
 Tegyei Ferencz
 Karell József
 Toller Gábor
 Cserny Antal
 Venczell Ferencz
 Drexler Ignác
 Mikorus Imre

Mosony.

Katholikus pap.

Bejezy Károly
 Békefy Kálmán
 Bichler János
 Bobleter Ignác
 Braun Adolf
 Buday Mátyás
 Czingraber Lajos
 Dezse Géza
 Gladitsch Pál
 Hohenkapp Sándor
 Horák Károly
 Karáll Lőrincz
 Karáll Márton
 Kiss Gáspár
 Kuncze Mihály
 Kiss Mihály
 Raibach Ferencz
 Steiner Márton
 Wolf József

Bihar.

Katholikus pap.

Dr. Schlauch Lőrincz
 Nogáll János
 Wuckler József
 Br. Bemer Pál
 Zaynay János
 Zelei János
 Winterhalter Antal
 Steiner Fülöp
 Fraknói Vilmos
 Petrovits Ferencz
 Rigó Lajos
 Edér János
 Alan Károly
 Csomáh János
 Vidovich György

Ime, a nagy országos politikai keret. Ha az ultramontanismus használni akarja, sikeresen használhatja. Lehet csinálni

kath. pártot mindenütt, országosat és helyit. *A jövő választásnál a kath. párt tömegesen beválaszthatja a lelkészeket a parlamentbe.*

Egész fekete sereg foglalhat helyet a különböző pártok padjain.

Ez ellen, ha az ultramontanizmus komoly kísérletet tesz vele, csak egy orvosság van.

A lelkészeknek s általában a papoknak (felekezetire tekintet nélkül való) kizárása a parlamentből.

*

Parlamentarizmusunk ezelőtt teljesen mentes volt az ultramontanizmus ragályától. Ha voltak felekezeti kérdésekben küzdelmeink, ezek a felsőház miatt támadtak. Az alsóházban maguk a katolikusok, sőt részben a kath. papság voltak a baladás és felekezeti béke zászlóvivői. A vegyes házasságok és reversálisok nagy kérdéseinek idején, valamint azon fényes korszakban a liberalizmus lendületes korszakában, midőn Deák Ferencz vezérlete alatt a most ostromolt 1868. 53. t.-czikk készült, parlamentünkben ismeretlen volt nemcsak a clericalizmus, hanem még a vallási különbség is. Nem ültek a házban katolikusok és protestánsok, hanem a magyar nemzet képviselői vallás- és felekezeti különbség nélkül. Oly nyilatkozatok pedig, minőket világi egyének is, de főleg néhány egyházi férfiú most tett a házban, egyszerűen lehetetlenek voltak volna a fölvilágosodás és szabadelvűség ama nagy időszakában.

Most már vannak parlamentünkben katolikusok és protestánsok. A felekezeti öntudat kezd kibontakozni az általános politikai irányok mellett. És a mi legfőbb baj, nemcsak vannak a magyar parlamentben a vallási izgatás zászlaját vivő egyházi férfiak, de vannak heczcz-káplánok, akik Deák Ferencz tekintélyének és azon kor szellemének hatalmas nyomása miatt vagy nem ültek a magyar nemzet képviselőtestületében, vagy ott nem mertek nyilatkozni.

E jelenségek valóban aggasztók. Nem azért, mintha haladásunk útján legyőzhetlen akadályt képezhetnének. Nem képzelhető oly kormány vagy párt, akár az ellenzéki, akár a kormánypárti padokon, mely a nemzet iránt való kötelességének nem tartaná azon ígérek beváltását, melyek az elkeresztelési vitában tétettek.

Ezek a jelenségek azonban arra mutatnak, hogy ez ígérek beváltása többé nemcsak a felsőházban, hanem már a képviselőházban is nehézségekbe fog ütközni.

Az alsóház ünnepélyes egyetértése mindig nagy nyomást gyakorolt a felsőházra, s végre is kicsikarta ennek az alsóház határozataihoz való hozzájárulását. Innétul már a képviselőházban mindig lesz dissonancia. A nemzet képviselőinek ünnepélyes nyilatkozataiba mindig bele fog fecsegni a felbátorodott ultramontanizmus.

A hecsez-káplánok mindig ott lesznek, hogy egyetértésünket megzavarják, a liberalizmust és a felekezetek békéjét compromittálják kifakadásaik és botránnyaik által.

És ki tudja, vajjon ez jövőre nem fog-e még rosszabba válni? A fekete demagogia kibontotta zászlaját s e zászló alá hiveket toboroz. Több, mint valószínű, hogy ez a zászló a legközelebbi választások alkalmával már nagy szerepet fog játszani.

A püspöki kartól úgy saját, mint az ország érdeke nevében elvárható, hogy a magyar Lamennais-eknek a parlamentbe való benyomulását lehetőleg gátolni fogja. De a legkomolyabb igyekezet eredménye is kétes, habár főpapságunk teljes mértékben támogatná a politikai pártok idevonatkozó törekvését.

Gyökereken itt más nem segít, mint oly törvényhozó intézkedés, mely lehetetlenné teszi a tényleg működő lelkészek megválasztását a parlamentbe.

Még oly ország alsóházából is ki vannak zárva a felekezeti papjai, melyben szinte az egész nemzet egy vallashoz

tartozik, mennyire szükségesebb volna ez nálunk, hol a nemzet vallásilag szerteszét van tagolva s a felekezetek mindig készek a harcra. Ahol tehát a parlament minden egyházi kérdés tárgyalása alkalmával szent zsinattá alakulhat át.

De mégsem ez a döntő ok, amiért a felekezetek lelkészeit az alsóházból ki kell zárni.

A *függetlenség hiánya* az, amiért a lelkészeket, különösen a kath. papokat kizárták a nyugat több államában a nemzet képviseléből; de természetesen nem a felsőházból, melyben a vallások főpapjait senki sem bolygatja.

Az összeférhetlenségi törvények mindenütt, ép úgy mint nálunk, abból a föltevésből indulnak ki, hogy a ki nem bír a függetlenség teljes mértékével, nem lehet képviselő. És mi Magyarországon, a függetlenség mértékének bírálatánál tovább mentünk, mint bármely nyugoti állam. Kizártuk az összes hivatalnoki kart; ki magát a független bíróságot is.

Valóságos ostracismust vittünk véghez amugy sem tulságosan nagy intelligenciánk ellen. De azokat, akik legkevesebb függetlenséggel bírnak, a lelkészeket és papokat nem zártuk ki.

És ime, mi történt? Az elkeresztelési vitában egymás után fölálltak a katolikus pap képviselők — a heczcz-káplánokról nem is szólok — s kijelentették, hogy rájuk nézve az egyházi törvény inkább kötelező, mint a világi, ők inkább engedelmeskednek a dogmának, mint az állami akaratnak.

Nem követek el legkisebb igazságtalanságot sem ezen egyházi férfiakon. Szívesen elismerem, hogy csak papi kötelességüket teljesítették. De kérdezem először: Szabad-e megengedni, hogy oly egyének üljenek a nemzet képviselében, akiknek az egyházi törvényt magasabbra kell tartaniok az állam törvényeinél? És kérdezem, bír-e a kellő függetlenséggel az, akinek egyházi főlebbvalója nemcsak parancsol, hanem vele akkép rendelkezhetik, hogy esetleg vagy a mandátum, vagy a tóga közt lehet csak választania?

És kérdezem másodszor: szabad-e megengedni oly conflictust, mely okvetlenül kitör a papi képviselő leikiismeretében, midőn egyházpolitikai dolgokról van szó, s kitör papi és képviselői kötelessége közt?

Nem, ily conflictust nem szabad megengedni. És pedig nemcsak az állam érdeke, a parlament méltósága, hanem az illető papképviselők lelkiismerete miatt sem.

Parlamenti reformra több szempontból szükségünk van. Midőn remélhetőleg a legközelebbi jövőben, parlamentünk reformja napirendre kerül, egyik legsürgősebb föladatunk kell hogy legyen a papképviselők megszabadítása ezen igen kényes és igen ferde helyzetekből.

És ekkép egyszerűen meggátoljuk, hogy az ultramontanizmus invasiót csináljon parlamentünkbe, megzavarja ennek összhangját. És odajuttasson bennünket, hová eljutott néhány bár előrehaladott, de az egyházpolitika zavarai miatt szerencsétlenné lett állam, melynek törvényhozása az ultramontanizmus zsakmányává lett.

UTOLSÓ FEJEZET.

Nemzeti állam és polgári házasság.

Állam és nemzet nem azonos fogalom. Ugyanazon államban lakhatik több nemzet. A különböző nemzetiségek pedig ép úgy megférhetnek a közös állam keretében, mint a különböző felekezetek.

Svájc is állam, pedig három nemzetből (nem nemzeti-ségből) és egy csomó egymástól szinte független cantonból áll.

Ausztria szintén állam: de lakik benne német, cseh, lengyel, szlovén, olasz nemzetiség, igazgatásilag, sőt majdnem nyelvileg elhatárolt külön területeken.

Az ily államnak azonban nincs nemzeti jellege. Egységes nemzet nem tölti itt be az állam kereteit. Svájcki nemzet ép oly kevésbé van, mint nincs osztrák nemzet.

A nagy nemzetek még saját állami határaikon is túlcsapnak, mint a hatalmasan megdagadt folyamok partjaikon. Ezeknek árterülete az egész világ.

Otthon pedig nemzeti államot alkotnak, az állami és nemzeti egység, a közös nyelv és közös kultúra alapján. Ilyen a francia, olasz, német és orosz nemzet.

De nemzeti államot képeznek kicsinyben Románia és Szerbia is.

A magyar fölfogás (nem az erdélyi) szintén mindig a nemzeti állam felé hajlott. Még akkor is, midőn a rendek még latinul dictióztak s a magyar nyelvet latinul tanították az iskolában és midőn még magyar irodalom, magyar kultúra alig létezett.

A magyar nemzet akkor az összes nemesség, Verbőczy populusa volt ugyan; de közjogilag ez egységes vala. A Corpus Juris nem ismert nemzetiségeket, annál kevésbbé a magyaron kívül egyéb nemzetet.

A nemzetiségek fogalma újabb fejleménye, vagy helyesebben eltévedése a magyar közjognak. Ez eddig ismeretlen fogalmat a nemzetiségi törvény iktatta alkotmányunkba. E törvény szakította vagy legalább gyengítette meg a történeti fejlődés fonálát.

Negyvennyolczban a nemesség, vagyis a Verbőczy-féle egységes nemzet helyére az összes nemzet lépett; de szintén egységesen, minden különbség nélkül. A nemzetiségi törvény, a magyar törvényhozói génus ezen tévedése osztályozta szét a magyar nemzetet nemzetiségekre.

De magát az egységes magyar nemzet felsőbb, összefoglaló fogalmát ez sem szüntette meg. A nemzetiségeket nemcsak a közös állam, hanem a közös nemzet, a magyar nemzet kapcsa foglalja össze.

A tót, román, szerb stb. nemcsak a magyar *állam*, hanem egyszersmind a magyar *nemzet* tagja. Ép azért a nemzetiségi megkülönböztetés, szemben a nemzettel, melynek ez kiegészítő részét képezi, paradoxon, absurd. De egyszersmind kétségtelen, hogy a magyar nemzet és ezáltal a magyar nemzeti állam kiépítése *történeti* alapokon lehetséges.

A nemzetiségi megkülönböztetés csak közjogi szörszálhasogatás, ha a nemzet, mely az államnak jellegét ad, egységes és a nemzetiségek sem igazgatási, sem grammatikális határok által nincsenek különválasztva.

És ez a tény Magyarországon. *Ez alapon a magyar nemzeti állam teljes kiépítése csak a magyar kultúra és a magyar állami öntudat kifejlődésétől függ.*

Ha a magyar kultúra, megtartva hegemoniáját, magába olvaszt minden keletkező más kulturát, a magyar nemzet egy-

sége és a magyar állam nemzeti jellege biztosítva leendő minden eshetőséggel szemben.

De hogy a magyar kultúra győzedelmeskedhessék, szükség van erős állami öntudatra, melynek legfőbb és legerélyesebb kifejezése a nemzeti fejlődés útján minden gátat letipró állami akarat.

Ennek az akaratnak mindig ébernek és mindig elhatározottnak kell lennie, hogy Magyarországot nemzeti állammá kell tenni, ami alatt nem a nyers tömegek megmagyarosítása értendő, hanem a kulturának és nemzeti öntudatnak egysége. *Vagyis az, hogy közös intelligenciája, közös műveltsége legyen a magyar nemzetnek.*

Mert csak így marad, így lesz egységes a nemzet, akármily törvényt hozunk, s akármily szavakat hangoztatunk.

A nemzeti öntudat egysége még a grammatika közöségét sem tételezi fel, ennek megvalósítása tehát még kevesebb akadályba ütközik, mint a kulturai egység, mely nélkül egységes nemzet szintén nem képzelhető.

De szintén megköveteli az erős állami akaratot, mely tudjon imponálni, parancsolni, mindent legyőzni, a mi vele szembe száll.

Vagyis tudja legyőzni a felekezeti és nemzetiségi viszonyokat.

A gyöngye állami akarat, mely mindig transigál, s mely mivel sem mer megütközni, silány képviselője a nemzeti öntudatnak. Utóbb tönkreteszi, corumpálja ezt.

Mindenkinek látnia kell, hogy az állami akarat — törvényhozás, kormány — mit sem tűr, mivel sem paktál, ami a nemzeti egység útján gátakat emel. Sem felekezeti, sem nemzetiségi visszavonással.

Csak az oly állam kelt tiszteletet, melynek ily erélyes és öntudatos akarata van. Csak az ily államból lehet nemzeti állam.

De az ily államnak egyszersmind le kell rombolnia nemcsak az új, hanem a régi gátakat, melyek a nemzeti összeolvadást hátráltatják.

Ily régi gát a polgári házasság hiánya, vagyis a felekezeti házasság. És az, hogy a nemzet vércapcsából ugyanezen nemzet nagy része ki van zárva.

Semmi sem egyenliti ki úgy az ellentéteket, mint ez a kapocs. A régi gyűlöletet semmi sem változtathatja át annyira szeretetté, mint a családi összeolvadás.

A polgári házasságot nem azért kell követelni, mert most conflictus van az állam és a kath. egyház közt. *Mint az állami és nemzeti célok megvalósításának egyik legfőbb eszközét követelni kellett már régen.*

Mint a nemzetiségi és faji ellentétek leggyorsabb megszüntetőjét; mint az állami és nemzeti öntudat legbiztosabb hordozóját.

Nagy szerencsétlenség sőt bűn volt, hogy Deák Ferencz bölcsességének és akaratának sem sikerült a polgári házasságot megvalósítani. Ha ez megvalósul már 1867-ben, hol volnánk már a nemzeti és társadalmi összeolvadás terén!

Mennyi keserűség, mennyi szegyénteljes küzdelem elmarad vala!

De miután a polgári házasság hiányából folyó bajok nyilvánvalókká, a társadalmi seb égetővé lett, e házasság behozatalával nem szabad késni.

A legsürgősebb követelése ez a magyar politikanak. Kategorikus imperativusban követeli a magyar nemzeti állam eszméje. Követeli a nemzetiségek és követeli különösen a zsidók miatt.

A polgári házasság, *ha az kötelező* (csak így vonja ki a párokat a felekezeti befolyás alól), még a nemzetiségeket is közelebb hozza a magyar nemzethez.

A második fejezetben kinyilatkoztattam már, hogy a

polgári házasság hiánya volt egyik főoka, miért maradt el nálunk az összeolvadás. A különböző fajok más és más valláshoz tartozván, a felekezeti papok gátolták az összevegyülést. A polgári házasság megszünteti ez akadályt, tehát a magyar nemzet összeforrásának e házasság legfőbb eszköze.

A zsidók beolvadását pedig okvetlenül fölidézi. *Ha az antisemitismusnak esze volna (ami nincs), ennek kellene legjobban sürgetnie a polgári házasságot.*

A házasság megszüntetné a keresztény és a zsidó társadalom, a fölfogások, nézetek közt létező különbséget.

Egy kizárt, önmagára utalt társadalom nem veheti föl a kizárónak eszme- és kedélyvilágát. A ghetto még akkor is, ha paloták, fogatok, műveltség és gazdagság ragyognak benne, nem lehet a keresztény társadalom hagyományainak székhelye. Akkor legkevésbé, ha a corrupt előkelőséget szenvelgi, vagy a legfőbb körök torzképe gyanánt szervezi magát.

És míg a zsidóság ki van zárva a nemzetből (hallatlan anachronismus gyanánt még mindig csak elismerve van!), addig nem hathatja át a nemzeti érzelem forró heve. Egyeseket igen; de nem a tömegeket. (Szinte csodálkozni lehet, hogy mennyit hat mégis át.) Addig szükségkép hajlik a cosmopolitismus felé, a mit a kizáró társadalom vet szemére (mily joggal?) a kizártnak.

Ha a nemzeti érzelem, vagy annak tulzása, a chauvinismus, antisemitismusra vezet, akkor a zsidóknak szükségkép a nemzeti öntudattal ellentétes cosmopolitismus felé kell hajlaniok.

Ha a vallási érzelem, vagy annak buta tulzása, az obscurantismus hasonlóképp antisemitismusra visz, akkor mi volna természetesebb, mint hogy a zsidóság hajlanék — a mi nem mondható el — az atheismus és vallástalanság felé.

És ha a zsidóság azt látja, hogy csak vagyon által juthat előkelő, néha tisztelt állásra, mindent elkövet, hogy

vagyont szerezzen. Még oly eszközök segítségével is, melyek tán nem mindig tisztességesek; de a keresztények kezében sem azok.

Csoda-e azután, hogy a zsidó társadalom kezén az utolsó évtizedek alatt nagy vagyon halmozódott föl? Csoda-e, ha a nemzeti erők gyors reproductióját annyira könnyűvé tevő ipar és kereskedelem (melytől hozzá még a magyar társadalom idegenkedik) tulajdonán a zsidóság kezére jutott?

A polgári házasság a vagyoni elkülönzést is megszüntetné. A mit a gentry a zsidók javára elvesztett földbirtokából, mind visszaszerezhetné.

A polgári házasság tehát társadalmi, gazdasági és nemzeti érdek egyszerre.

De nem a Noth-Civilehe, mely Ausztriában pellengérre állítja a házasságokat, mely pellengérhez csak a legnagyobb szerelem, vagy a legnagyobb érdek vezethet.

Csak a kötelező polgári házasságban rejlik összeolvadászó erő. Franciaországban a zsidók beolvadásának ez volt legfőbb oka, míg az osztrák pótházasság kevés eredményt mutatott föl.

A különbség a két állam közt tényekben nyilvánul. Franciaországban alig van zsidóság. Bécsben (Budapesten szintén) több van, mint Franciaországban. Ellenben viszont Franciaországban nincs antisemitismus, míg Ausztria Oroszországgal versenyez a fajgyűlölet és buta obscurantismus szégyenletes palmájáért.

Igaz, hogy Franciaországban nem is volt annyi zsidó, s nem képezett akkora értelmi és vagyoni tényezőt, mint Ausztriában, vagy Magyarországon. Természetesen viszonyítva a nemzet számához, értelmi és vagyoni színvonalához.

De mi következik ebből?

Az, hogy a polgári házassággal, az összeolvadás ezen egyetlen biztos eszközével sietni kell.

A zsidóság már is elérte az egy millió lélekszámot, a magyar fajnak tehát több mint egy heted részét. Értelmiség és vagyon szempontjából pedig sokkal nagyobb perczentet képvisel a nemzet erői közt.

Mit akarunk még? Meddig fejlődjék külön állásában, társadalmi ghejtőjában a zsidóság? Addig, hogy mire a választfalak leomlanak, mire a polgári házasságot megvalósítjuk: *a magyar nemzetnek nem lesz többé elég assimiláló ereje a zsidóság fölszívására?*

Ez végzetes lenne. Pedig minden nemzetben meg van az assimiláló erőnek bizonyos maximuma, melyen túl a fölszívás megszűnik. A leghatalmasabb szivacs sem képes végtelen mennyiségű folyadékot fölvenni.

A zsidóság ma még assimilálható. A magyar társadalom még képes volna fölszíni azt. Hogy ez bekövetkezzék, ettől sokkal több függ, mint politikusok és nem politikusok képzelik.

De képes lesz-e mindig, s nem lesz-e a kísérlet egykor már későn? E kérdéstől döbbenjen meg a felekezeti szellem, s minden magyar politikus, a ki e szellemmel transigál.

Ám nemcsak a zsidók, hanem a nemzetiségek miatt is.

A polgári házassággal nemcsak a zsidók, hanem a nemzetiségek irányában szintén elkészhetünk. Sőt kérdés, vajjon az utóbbiak irányában már nem történt-e helyrehozhatatlan késedelem? A politikában az *elkészés* nagyobb bajokat idézett föl az *elsietésnél*. Az előbbiből származtak a forradalmak, a nemzetek szerencsétlenségei.

Mindenkinek, a ki hazáját szereti, remélnie kell, hogy a késedelem nálunk még nem helyrehozhatatlan. De helyrehozásával sietni kell.

(Vége.)

